

Yeni Yoksulluk Türleri ve Sosyal Dışlanma

New Types of Poverty and Social Exclusion

İrem SAVCI KÖROĞLU*

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, iremsavci47@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6321-1003

Öz

Marx 19.yüzyılda; esirliğin yer bulmadığı serbest bir toplumda , en güvenilir mülk kaynağı, yoksul emekçilerin fazla olması , diyerek gelecekte kapital sistemin oluşturacağı yeni yoksulluk biçimine işaret etmiştir. Yoksulluk, her dönemde yaşanan bir sorundur ancak kapitalizmin bunu devasa boyutlara ulaştırması, toplumlarda korkunç çatlaklara yol açabilmektedir. Örneğin eski çağlarda yoksulluk, yalnızca maddi yetersizlik köle-sahip olarak tanımlanırken, kapitalizm, bu tanımı; Eğitimsizlik, siyasi haklardan uzaklaşmak, kaliteli sağlık hizmeti alamamak, tatmin olacak kadar harcama yapamamak gibi daha sosyo-psikolojik anlamlara çıkarmıştır. Antik dünyaya bakıldığında, köle sınıfının olması aslında yoksulluğun, bireyin sosyal yaşamdaki konumunu belirlediğinin de en açık göstergesidir. Ancak yine de bu keskin kavramlar, daha çok sanayileşme ve kapitalizmle netleşmiştir. Yoksulluk, özellikle insan hakları, eşitlik, kalkınma gibi çok yönlü kavramlardan bahsedilen küresel sistemde eğreti durmaktadır. 1980'lerden sonra yapılan araştırmalar göstermiştir ki; kentlerde örtük bir yoksullaşma tipi yetişmektedir. Bu yeni yoksullaşma tipinde insanoğlu yalnızca geliri üzerinden değil, kent yaşamına ayak uydurmadığı her dinamik üzerinden sınanmaktadır. Çalışmanın temel konularından biri aslında yoksulluğun sosyolojik olarak ne tür değişimlere sebep olduğudur. Bir çok kaynaktan faydalanılan bu çalışma, yoksulluğun yalnızca maddi olgularla açıklanamayacağını öne sürmektedir. Kimlik sorunlarının, kültürel baskıların, eğitimsizliğin ve coğrafyanın da aslında yoksulluğun göstergeleri ve besleyicileri olduğu açıklanmıştır. Kısaca bu çalışma, yeni yoksulluk türleri, sosyal dışlanma ve sosyolojik etkiler arasındaki ilişkiyi ele almak için hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dışlanma, Sosyal Dışlanma, Yeni Yoksulluk, Yoksulluk.

Abstract

Marx 19.in the XVII century; in a free nation where slavery is not allowed, the most reliable source of wealth is the large number of poor workers, he said, pointing to the new form of poverty that the capital system will create in the future. Poverty is a problem that occurs in every period, but the fact that capitalism has brought it to gigantic proportions can lead to terrible cracks in societies. For example, in ancient times, poverty was defined only as the material inability of the slave-owner, while capitalism used this definition; Lack of education has taken on more socio-psychological meanings, such as moving away from political rights, not being able to get quality health care, and not being able to spend enough to be satisfied. Looking at the ancient world, the fact that there is a slave class is actually the most obvious indicator that poverty determines the position of an individual in social life. But nevertheless, these sharp concepts have become clearer with industrialization and capitalization. Poverty is especially makeshift in the global system, where multifaceted concepts such as human rights, equality, and development are mentioned. studies conducted after the 1980s have shown that; an implicit type of impoverishment is growing in cities. In this new type of impoverishment, human beings are tested not only through their income, but also through every dynamic that they cannot keep up with urban life. One of the main issues of the study is actually what kind of changes poverty causes sociologically. This study, which is used from many sources, suggests that poverty cannot be explained only by material facts. It has been explained that identity problems, cultural pressures, uneducation and poverty are actually indicators and feeders of poverty. In short, this study was prepared to decipher the relationship between new types of poverty, social exclusion and sociological effects.

Keywords: Exclusion, Social Exclusion, New Poverty, Poverty.

GİRİŞ

Birleşmiş Milletlere göre dünyada günde 2 dolardan daha az bir miktara geçinmeye çalışan insan sayısı beş yüz milyon civarındadır. Bu da yaklaşık olarak dünyanın % 46'sına tekabül etmektedir. Özellikle yaşam şartlarının zor olduğu Afrika ülkelerinde yaşayan halkın büyük bir bölümünü oluşturduğu bu oran, dünyanın geneli düşünüldüğünde bir hayli fazladır. Bu da yoksulluğun dünya çapında büyük bir problem olduğunu ve halen çözüm beklediğini göstermektedir.

Yoksulluk, insanların belli yaşam şartlarından mahrum olması ve fizyolojik ihtiyaçlarını da içine alan birçok ihtiyacı karşılamakta zorlanması anlamına gelmektedir. Yoksulluğun birçok nedeni bulunmaktadır. Kişi aileden gelen kronik bir yoksulluğa sahip olabildiği gibi, aynı zamanda çeşitli sosyo-ekonomik sebeplerle sonradan da yoksullaşabilir. Dolayısıyla tek veya birkaç sebep üzerinden açıklamanın yetersiz olduğu bu sorunun, nedenlerinden çok, sonuçları önemsenmelidir. Yoksulluk sonuçlarıyla birlikte kişide yoksunluk, eksiklik, yetersizlik, muhtaçlık ve dışlanma gibi durumlar yaratabilmektedir. Bu nedenle yoksul kimseler toplumdaki diğer insanlarla eşit şartlarda yaşamadıkları için toplum tarafından dışlanma ya da kesim konumunda kalırlar. Her ne kadar modern dünya insanları etiketlemeye üzerine hümanist söylemler geliştirse de, pratikte görünen “yoksulların” belli kalıplar üzerinden varlık gösterdikleri ve diğer insanlarla aynı standartlarda yaşamadıkları için kendi içine kapalı küçük bir toplumsal yapı oluşturduklarıdır. Yoksul kişilere yönelik algılar onların eksik yaşadığı, sosyal birçok hizmete ulaşamadığı, bu nedenle de kendi özel dünyalarında olması gerektiği yönündedir. Sosyal devletin rolünün ve öneminin tartışıldığı günümüz dünyası, ne yazık ki, yoksullukla mücadelede yeterli işlev sağlayamadığı için yoksulluk sınıfsal bir toplum yapısını tetikleyen en büyük tehlikelerin başında gelmektedir (Buğra, 2008).

Yoksulluk araştırmaları her dönemde popüler olmuştur. Zira süregelen bir sorun olan yoksulluğun ekonomik ve sosyal yönlü bir kavram olması, beraberinde yoksulluğun sonuçlarıyla kültür, aile ve toplumu ilgilendiren etkiler yaratması sebebiyle yoksulluk çalışmaları sürekli olarak yeni sonuçlar ortaya çıkarmakta, aynı zamanda yapılan çalışmalar yoksulluğa karşı yok yönlü bakış açısı geliştirilmesini de sağlamaktadır. Küreselleşmeyle başlayan gelir adaletsizlikleri, yoksulluğun ülke bazlı incelenmesinin yanı sıra küresel düzeyde incelenmesini de sağlamış, kavramı birey-toplum ilişkisi açısından değerlendirerek geleceğin toplumlarında yoksulluğun yol açacağı sorunları açıklamayı gaye edinmiştir. Bu noktada araştırmacılar geleceğin dünyasına yönelik öngörüler açısından da kavramı değerlendirmektedirler (Güneş, 2009).

Küreselleşmenin yoksulluk araştırmalarına tesiri yeni bir yoksulluk türünün ele alınmasını ve araştırılmasını da sağlamıştır *eni yoksulluk* adı verilen bu yoksulluk türü, 1980li yıllarla birlikte küreselleşen dünyada yoksulluğun yalnızca klasikleşen haliyle maddi unsurlarla ilgili olmadığını, kavramın aynı zamanda büyük bir derin problemi de içinde taşıdığını göstermektedir. Geleneksel yoksulluk araştırmalarına kıyasla bu çalışmalar, özellikle akıllardaki “modern insan” resmini de değiştirebilecek güçte olup yoksulluğun tek yönlü değil, çok katmanlı bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Nitekim yeni yoksulluk özellikle gelişmiş ülkelerde görülmekte, kişilerin maddi unsurlar dışında manevi unsurlarla da toplumdan tecrit edilmesine dayanmaktadır. Bu tecrit meselesi, yeni yoksulluğun sosyal dışlanma ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durumu yaşayan kişiler çeşitli sebeplerle toplum dışına itilmekte ve toplumla bütünleşmeleri engellenmektedir. Bu noktada yeni yoksullar Batı dünyasının yaratmaya çalıştığı ideal insan profilinin dışında kalan kimselerdir (Buğra, 2008). Bu çalışmada yeni yoksulluk türleri ve bu türlerin sosyal dışlanma çerçevesinde incelenmesi yapılmış, yeni yoksulluğa ilişkin detaylı bir bakış açısı sunulmuştur. Çalışma yeni yoksulluk çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

YOKSULLUK VE YOKSULLUK ARAŞTIRMALARINA İLİŞKİN LİTERATÜR

Mikszath “*bir öksürük bir de yoksulluk gizli tutulmaz*” diyerek yoksulluğun toplumsal bir sorun olduğuna vurgu yapmıştır. Yoksulluk, özellikle kapitalizmle yönetilen dünyanın en önemli sorunlarından biridir. Bu sorunun ne şekilde çözümleneceğine dair birçok fikir geliştirilmekte, ancak her biri uygulama alanında yetersiz kalmaktadır. Zira Soğuk Savaş sonrası oluşan iki kutuplu dünyanın bugün tek merkeze çekilmek istenmesi söz konusu iken, yoksulluk, açlık, savaş gibi sorunlarda tek merkezden yönetimin sorumluluk alması ise söz konusu değildir. Ülkeler kapital dünyanın sistemine uyum sağlamak ve daha da büyürken gözlerini kapamak istemektedirler. Bu noktada yoksulluğun çözümlenmesi ise kısır bir döngüye girmiştir. Buna rağmen, akademik alanda yoksulluğa ilişkin çalışmalar devam etmekte, hatta bu yüzyılda çok daha cesur bir boyut kazanmaktadır. Geleneksel çalışmalara kıyasla bugün yapılan birçok çalışma, yoksulluğun sebebi olan ülkeleri, durumları ve yapılabilecekleri açıkça ortaya koymakta, yoksulluğun önlenmesi adına ülkelere bir “fizibilite ve öneri raporu” sunmaktadır.

Yoksulluk ve Yoksulluğa İlişkin Literatür

Çalışmanın bu alt başlıklarında yoksulluk ve yoksulluğa ilişkin literatür sunulacaktır.

Yoksulluğun Tanımı ve Kapsamı

Sosyal bir problem olan *yoksulluk*, toplumların geçmişten günümüze mücadele ettiği ve daima gündeme gelen bir sorundur. TDK (2021) tarafından yoksul; maddi anlamda sıkıntı çeken kimse şeklinde ifade edilirken, yoksulluk ise ülkedeki insanların gelir düzeyi anlamında eksik şekilde yaşamalarına sebep olan durumu ifade etmektedir. Bilindiği üzere bireylerin ihtiyaçlarını karşılayarak yaşaması için belli standartlara sahip olmaları gereklidir. Bu standartların başında da iyi bir gelir sahibi olma, en azından yaşanılan ülkede ihtiyaçlarını sağlıklı şekilde karşılayacak bir gelire yaşamını devam ettirme durumuna vakıf olma başta gelmektedir. Bireyin asgari düzeyde bu gelire sahip olmaması, ihtiyaçlarını karşılayamaması ve beraberinde de yoksullaşması manasına gelmektedir. Yoksulluk başlı başına bir sorun iken, fakirlik, açlık, muhtaçlık, eğitimsizlik gibi sorunları da beraberinde getirerek sosyal çapta bir probleme dönüşmektedir (Beall & Piron, 2005).

Yoksulluk kavramına ilişkin en önemli çalışmalar 19.yüzyılla birlikte başlamış ve özellikle mutlak yoksulluk üzerine yoğunlaşmıştır. İlk kez 1880 senesinde Booth tarafından ileri sürülen kavram, Booth'un çalışmaları çerçevesinde İngiltere'de yoğunlaşmıştır. Daha sonra 1899 senesinde kavramın daha gelişmiş halinin Rowntree tarafından ileri sürüldüğü görülmektedir. Böylece yoksulluğun gündelik hayattaki tanımı dışında akademiye resmen girdiği kesinleşmiş, kavram üzerine çalışmalar yoğunlaşmıştır (Şenses, 2002).

Yoksulluk kişi başına özel tüketimin belli bir sınırın altında kaldığı durumlarda gerçekleşir. Bu nedenle yoksulluğa ilişkin tanımlamalarda maddiyat, kişisel tatmin, ihtiyaçların karşılanması gibi konulara sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Rowntree 1901 senesinde yapmış olduğu yoksulluk tanımında, kavramın kişinin biyolojik varlığını devam ettirebilmesi adına gerekli olan maddiyatı karşılayamaması anlamlarına geldiğini vurgulamıştır (Buğra, 2008).

Drewnowski (1977) yapmış olduğu çalışmasında yoksulluğu, bireylerin ve aile üyelerinin yaşamlarını sürdürmeye aynı zamanda yaşamlarını sürdürürken sosyal tatmini sağlayacak olan geliri yeterli miktarda kazanamamaları olarak tanımlamıştır. Ona göre yoksulluk, sosyal gelirin özel tüketim çıktıları ile eşleştirildiğinde yetersiz kalmasıdır. Dünya Bankası (World Bank Group) da yoksulluğu, parasal gelir açısından eksiklik olarak tanımlamıştır. Birleşmiş Milletler ise 1977 senesinde yayınlanan kalkınma raporunda, yoksulluğun sadece maddi yoksunluk ve yetersizlik olmadığını, ayrıca mahrum (yaşamdan, hür olmaktan, kendine inanmaktan, öğrenmeden mahrumiyet) olma durumu olarak da tanımlanabileceğini belirtmiştir. Avrupa Birliği 2004 senesindeki sosyal içerikli bir raporda, yoksulluğun toplumda kabul edilebilir yaşam standartlarından yoksun olma şekli olduğunu kabul etmiştir. Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak yoksulluğun, maddi olarak belli bir gelir seviyesine sahip olamama sebebiyle kişinin ve ailesinin sosyal imkânlardan yoksun olma durumuna yol açan sosyal bir problem olduğu kabul edilebilir (Bratton,2008).

20.yüzyılda yoksulluğu tanımlamaya yönelik yapılan araştırmalar genellikle hükümetlerin bu durumdan sorumlu olduğunu belirten siyasi çehreler kazanmıştır. Ancak bu araştırmaların ötesinde, yoksulluk literatürüne bakıldığında onun birçok sebebi olabileceği üzerinde durulmakta, bu nedenle net tanımlamaların siyasi boyutlardan evvel kişi ve yaşamındaki yoksulluk etkisiyle ilgilenmesi gerektiği açıklanmalıdır. Bu kapsamdaki yoksulluk tanımlamaları *mutlak ve genel yoksulluk* olmak üzere iki tür yoksulluktan bahsetmektedir. Mutlak yoksulluk, "*gıda, güvenli içme suyu, sanitasyon tesisleri, sağlık, barınma, eğitim ve bilgi dahil olmak üzere temel insan ihtiyaçlarından şiddetli yoksunluk ile karakterize edilen bir durum. Bu sadece gelire değil, hizmetlere erişime de bağlıdır*". Bu sebeple mutlak yoksulluk tek bir sebebe dayanmayan, yoksulluğu daha net tanımlayan bir halde ön plana çıkmaktadır. Genel yoksulluk ise "*sürdürülebilir geçim kaynaklarını sağlamak için gelir ve üretken kaynakların eksikliği; açlık ve yetersiz beslenme; sağlık sorunları; eğitim ve diğer temel hizmetlere erişimin sınırlı olması veya olmaması; hastalıktan kaynaklanan artan hastalık ve ölüm oranı; evsizlik ve yetersiz barınma; güvenli olmayan ortamlar ve sosyal ayrımcılık ve dışlanma ile karakterize edilen yoksulluk*"tur. Bu yoksulluk tanımlaması ise yoksulluğu hem neden hem de sonuçlarıyla birlikte ele almakta ve bize, daha gerçekçi bir tanımlama sunmaktadır (Güneş, 2009).

Yoksulluk gündelik hayatta üzerine sıklıkla düşünülen bir konu değildir. Hayatın normal akışı gereği insanlar doğar, büyür, bir iş veya meslek sahibi olur ve hayatlarını idame ettirir. Bu noktada kişilerin yoksulluğa düşmeleri bu süreçte bağlı olarak incelendiğinde kişinin bir iş veya meslek sahibi olamaması ve çalışmaması ile ilişkili düşünülür. Bununla birlikte kişiyi bu durumdan kurtarmak adına yapılabileceklerden çok, yoksulluğun sosyal yönü üzerinden durulur ve konu sosyal bir problem olarak düşünülür. Bu nedenle yoksulluk, tek başına bir kişi veya bir topluluğun yoksul olmasından çok, toplumun sosyal bir problemi olarak ele alınır ve konuya çözüm bekleyen yönleriyle bakış açısı geliştirilir. Yoksulluğa ilişkin tanımlamalarda, nadir olmakla birlikte, konunun sosyal yönünün de ön plana çıkarıldığı tanımlamalar dikkat çekmektedir. Özellikle refah devletiyle ilişkili çalışmalar kavramı bu şekilde tanımlamaktadır (Şenses, 2002).

Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler ülkelere bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte yoksulluğun nedenleri arasında en sık rastlanılanlar; *Bireyler arası Ayrımcılık, Dünyada Küreselleşme, Gelir Dağılımı ve İşgücü Piyasası, Hane Halkı Yapısı, İşsizlik, Enflasyon, Sosyal Dışlanma, Ekonomik-Maddi Krizler, Nüfusun Hızlı Artışı, Eğitim, Büyüme ve Gelir Dağılımı, Yerleşim Yeri, Sosyal -Demografik nedenler* olarak sıralanabilir. Günümüz dünyasında yoksulluğun bilinen en önemli nedeni küreselleşme ve küreselleşmeye bağlı olarak ekonomik dalgalanmalardır. Özellikle son 40-50 senedir sıklıkla duyulan küreselleşme kavramı dünyadaki ekonomik, sosyal ve kültürel değişimi ifade etmektedir. Sanayi Devrimi'nin üçüncü ve dördüncü dönemiyle birlikte dünyada üretim ve teknolojinin artması, buna bağlı olarak sınırların gittikçe ortadan kalkması, ülkelerin birbiriyle hızlı bilgi alışverişinde bulunabilmesi küreselleşmeyi getirmiştir. Küreselleşmeyle beraber ekonomik özgürlükler ön plana çıkmış, serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu ekonomiler gittikçe büyümüştür. Bu durum, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğine sebep olmuştur. Alt, orta ve üst gelir grubu arasındaki adaletsiz dağılım gittikçe belirgin hale gelmiştir. Gelir dağılımı dengesizliği, işsizlik ve beraberinde yoksulluk, sosyal kutuplaşma, ve sosyal adaletsizliği tetiklemiştir. Yoksulluğun bilinen sebepleri arasında yer alan işsizliğe gelindiğinde ise kişilerin piyasada kendilerine uygun iş imkânlarını bulamamaları ve istihdam sağlayamamaları önemli bir yoksulluk sebebidir. Özellikle kalabalık kentlerde iş imkânlarının hem nicelik hem de nitelik anlamında yetersiz kalması, kişilerin yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Yukarıdaki yoksulluk nedenleri sınıflandırmasında dikkat çeken husus, yoksulluğun bireysel sebeplerden kaynaklı olabileceği gibi toplumsal sebeplerden de kaynaklı olabileceğidir. Yoksulluğun bireysel sebepleri; hane halkı yapısı, eğitim durumu vb. sebeplerdir. Bu sebepler göz önüne alındığında kişi kendi niteliğinden kaynaklı olarak belli bir gelir düzeyinin

altında kaldığı için işsiz kalmaktadır; ancak küreselleşme, istihdam olanakları, ayrımcılık vb. sebeplerde ise toplumdaki mevcut durumun istihdama engel olduğu görülmektedir (Jones, 2006).

Yoksulluğun nedenlerine yönelik yapılan araştırmalar tek bir neden üzerinde yoğunlaşmamakta, nedenleri çok boyutlu olarak değerlendirmektedir. Yoksulluk kişisel sebeplerden ötürü olabileceği gibi, ailesel ve çevresel sebeplerden dolayı da olabilir. Bunun yanı sıra daha büyük düşünüldüğünde yoksulluk bir ülkenin ekonomisi ve sosyal yapısına ilişkin kötü yönetim, ekonomik sıkıntılar ve daha birçok problemle de ilişkilendirilebilir. Yoksulluğu tek bir sebebe bağlamak onu kişisel bir problem haline getirecektir. Örneğin, bir kişinin çalışmaması sebebiyle yoksulluğa düştüğünü varsaymak, yoksulluğun çalışmakla aşılabilecek bir problem olduğunu akıllara getirecektir. Oysa ki yoksulluk, tek başına çalışmakla ilgili değildir. Kişi yoksulluğa düştükten sonra çalışmak istediğinde iş bulamaması veya bir işe alınmaması akıllara ülkedeki işsizlik sorununu da getirebilir. Bu anlamda yoksulluk nedenleri birden fazla olup kişi ve toplumla aynı paydada buluşarak değerlendirilmelidir (Buğra, 2008).

Yoksulluk Türleri

Geleneksel yoksulluk araştırmalarına göre yoksulluğun ortalama dokuz türü bulunmaktadır. Bunlar; *objektif – subjektif yoksulluk*, *mutlak – görelî yoksulluk*, *kırsal-kentsel yoksulluk*, *gelir yoksulluğu-insani yoksulluk*, *geçici-kronik yoksulluk*, *yoksulluk*, *kadın-çocuk yoksulluğu*, *nöbetleşe yoksulluk*, *çalışan yoksulluk*, *yapabilirlikten yoksulluk* şeklindedir. *Mutlak yoksulluk*, en sık yapılan yoksulluk tanımını ifade etmektedir. Bu tanıma göre yoksulluk, bir hane halkı ya da fertlerin hayatlarını idame ettirebilmeleri amacıyla gerekli olan yiyecek, giyecek, barınak ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri asgari bir gelire sahip olmamaları durumunu ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı, toplumların değişmesi, yaşam şartları ve standartlarının değişmesiyle birlikte her geçen gün değişmektedir. Örneğin; TÜİK'in 2008 senesi araştırmasına göre yetişkin bir kişi, günlük 2100 kalori almalıdır. Bu kaloriyi almaması mutlak yoksulluk yaşadığını göstermektedir. Mutlak yoksulluğa ilişkin çeşitli eleştiriler de bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar, kişinin sosyal bir varlık olduğunun göz ardı edildiğini, böylelikle onun sadece yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçları üzerinden yoksulluk araştırması yapılmasının oldukça hatalı olduğunu savunmuşlardır. Bunun üzerine literatüre, *görelî yoksulluk* kavramı dâhil edilmiştir. *Görelî yoksulluk*, ortalama hayat standardının altında kalan yaşamdaki kişileri temsil etmektedir. Böylelikle her ülkedeki yaşam standardı göz önüne alınarak kişilerin görelî olarak yoksulluk seviyesinde olduklarına dair kanı geliştirilmiştir. İkinci grupta yine mutlak-görelî yoksulluğa benzer şekilde *objektif-subjektif yoksulluk* kavramı bulunmaktadır. Mutlak yoksulluk objektif yoksulluk iken, görelî yoksulluk ise subjektif yoksulluktur. *Gelir yoksulluğu* ve *insani yoksulluk* ayrımına gelindiğinde; gelir yoksulluğunun kişinin kazanç anlamında yoksulluk sınırında yaşaması, yani mutlak yoksullukta olduğu gibi yaşamını sürdürmesi adına gerekli olan geliri kazanmamasını ifade ederken, insani yoksulluk ise görelî yoksullukta olduğu gibi kişinin insani bir varlık olarak sosyal ihtiyaçlarını karşılayamaması manasına gelmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1997 senesinde yayımlanmış olduğu İnsani Gelişme Raporu'ndaki sonuçlara göre kişinin eğitim, sağlık ve kültür yoksulluğu gibi çeşitli sosyal yönlü yoksullukları çekmesidir. Kişinin bulunduğu zaman dilimi içerisinde yeterli eğitimi alamaması, sağlıklı beslenememesi, gelecek korkusu yaşaması gibi durumlar, bu tarz yoksulluğu ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan insani yoksulluk ölçümünde İnsani Yoksulluk İndeksi kullanılmaktadır ve ülkelerin sosyal kaynaklara erişim kolaylığına bağlı olarak yoksulluk durumunu ölçmektedir. İnsani yoksulluk; hayatta kalma süresinin azlığı, iş olanaklarından, eğitime erişim ve sağlık olanaklarından eksik kalma gibi faktörlerin ön plana çıktığı bir yoksulluk türüdür. Bir başka yoksulluk grubu *geçici – kronik yoksulluktur*. *Geçici yoksulluk*, bireylerin hayatta kalma durumlarını veya elde ettikleri gelirlerin bazı dönemlerde artma ve azalma göstermesi ile oluşan durumunu ifade ederken, *kronik yoksulluk* ise, geçici yoksulluğun aksine bireylerin yaşamlarının mevcut durumu, iş ve uğraşları sebebiyle yoksulluğun kronik, yani kalıcı bir sorun olarak yaşanmasıdır. Kronik yoksulluk, özellikle az gelişmiş ülkelerde yaşanmaktadır. Genellikle tarımla uğraşan kesimin fazla olması, sosyal hak ve güvencelerden yoksun olunması, kişi başına düşen milli gelirin az olması ve kişilerin kayıt dışı sahalarda çalışma oranlarının yüksek olması kronik yoksulluğa yol açabilmektedir. *Kırsal – kentsel yoksulluk* ise ekonomik uğraşların yaşanılan bölgeye göre oluşturduğu yoksulluk türüdür. *Kırsal yoksulluk*, henüz gelişmemiş ya da gelişmeye açık ülkelerdeki tarım sektörünün iyileşmesi durumunda görünmeyen işsizliğin görünür hale gelmesi halidir. Diğer bir deyişle kırsalda tarımın oluşturduğu dağınıklığın işsizlik olarak geri dönüşüdür. *Kentsel yoksulluk* ise kent bölgelerinde yaşayan bireylerin insancıl bir yaşam düzeyinde olamamasıdır. Özellikle sanayileşmeyle birlikte kente yoğun göç olması istihdam arzına yol açmıştır. Bu arzın taleple karşılanamaması sonucunda kentlerde de yüksek oranda işsizlik ve buna bağlı olarak da yoksulluk yaşanmaktadır. Yoksulluğun bir de demografik yönü bulunmaktadır. Demografik özelliklere bağlı yoksulluk türü, *kadın-çocuk yoksulluğudur*. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplumsal cinsiyet anlayışının oldukça yüksek olmasından ötürü kadın istihdam oranı düşüktür. Kadınların çalışma yaşamında kendilerine yeterince yer bulamamaları, kazanç sağlayamamaları, buna bağlı olarak erkek egemen güce karşı özgüvensiz olmaları, şiddet görmeleri gibi durumlar *kadın yoksulluğuna* neden olmaktadır. Kadın yoksulluğunun beraberinde yer alan *çocuk yoksulluğu*, çocukların yeterli ekonomik güce sahip ortamda yetişmemelerinden ötürü zihinsel, fiziksel, duygusal ve ruhsal durumlarını etkileyen işlerde çalışmalarını, maddi manevi yıpranmalarını ifade eden bir durumdur. Bugün tüm dünyada sosyal bir problem haline alan, Dünya Çalışma Örgütü'nün (ILO) de özellikle üzerine projeler geliştirdiği bir sorun olan, çocuk işçiliği sorununun da temel sebebi çocuk yoksulluğudur. Çocukların bir toplumun geleceği olduğu düşünüldüğünde, sürdürülebilir bir toplum yapısı için çocuk yoksulluğu ile etkin şekilde mücadele edilmelidir. Yoksulluk türleri bağlamında bahsedeceğimiz son üç yoksulluk türü ise *nöbetleşe yoksulluk*, *çalışan yoksulluğu* ve *yapabilirlikten yoksulluktur*. *Nöbetleşe yoksulluk* kırsaldan kente göç etmiş insanların burada çeşitli projeler üreterek zengin bireyler üzerinden ekonomilerini geliştirmeleri ve yoksulluk durumundan kurtulmalarını ifade etmektedir. Özellikle *hemşericilik* adı verilen sistemle, kentte konut ve arsa satışı gerçekleştirerek, kentteki cemaat kültürü

üzerinden kazançlarını doğru değerlendiren ve aynı zamanda sosyal olarak kendilerini doğru şekilde yönlendiren kişiler, kısa sürede fakir yaşamlarından zengin hayata geçiş sağlarlar. *Çalışan yoksulluğu* ise hem dışarıda çalışan hem de hane halkına ait olan birey üzerinden tanımlanmaktadır. Birinci tanımlamada, çalışanın aldığı gelirin hem kendisi hem de bakmakla yükümlü olduğu aile fertleri için yetersiz kaldığı durum kastedilir. İkinci tanımlamada ise hane içinde, çalışmayan, ancak çalışan bireyler üzerinden geçimini sağlayan kişi tanımlanmaktadır. Yoksulluk türlerinden sonuncusu ise *yapılabilirlikten yoksunluktur*. *Yapılabilirlikten yoksunluk*, Amartya Sen tarafından ileri sürülen, kişinin elde ettiği gelir ile insancıl bir yaşam sürmeden yoksun olmasını ifade etmektedir. Sosyal yoksulluk olarak görülebilecek olan bu yoksulluk tipine göre, kişi yoksulluk sebebiyle iyi giyinemez, çeşitli sosyal ortamlarda bulunamaz ve toplumda istediği şekilde varlık gösteremez. Dolayısıyla yoksulluk, kişinin sosyal hayattaki statüsünü ve eylemlerini de etkiler (Pınarcıoğlu & Işık, 2003).

1965 senesine gelindiğinde Brian Abel Smith ve Peter Townsend, yoksulluğa ilişkin yaptıkları araştırmada, yoksulluğun yalnızca ekonomik faktörlere bağlı olmadığını, aynı zamanda çeşitli sosyal ve siyasal kriterlerin de yoksulluk araştırmalarında göz önüne alınması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Küreselleşmeyle birlikte değişen dinamikler, bireyin yoksulluğunu, artık yalnızca ihtiyaçlarını karşılama noktasında ele almamaktaydı. Bu nedenle de yoksulluğa yeni bir ad vermek gerekiyordu. Bu ad, hem yoksulluğun yeni boyutunu tanımlayacak, hem de yeni yoksulluğu her yönüyle tarif edecekti. Bu yeni ad; *yeni yoksulluk* veya *risk yoksulluğu* şeklinde adlandırılmıştı. Yazarlar, günümüz toplumunda yoksulluğun tüketim ile ilişkisini göz önüne almışlardı. Dolayısıyla tüketenler zengin, tüketemeyenler ise risk altında olan yoksullardı. Buradaki tüketim, yalnızca yiyecek, içeceklerle değil, birçok yaşam nesnesi ile özdeşleştirilmişti (Jones, 2006).

Yeni yoksulluk, kapital kültürün bir sonucu olarak görülebilir. Üretim – tüketim ilişkisinin hızına yetişemeyen, bu nedenle de toplumda yeterince varlık sergileyemeyen kişinin dışlanması muhtemeldir. Kapitalizm, bireyin sürekli olarak üretip tüketmesini ve bu döngü içerisinde kalmasını ister. Oysa kimi bireyler, özellikle de kent kültürüne adapte olamayan bireyler için bu durum oldukça zordur. Göçle kente gelen, cemaat kültürünün sıkı bağından koparak, cemiyete ait olmaya çalışan, heterojen kentin insanları arasında kendini arayan ve eksik kalan birey için küreselleşme projesi başarısızlığa uğramaktadır. Bu noktada eşitsizlik, yeni bir görünüm kazanarak, kent içerisinde bireyi yutmakta, onu manevi olarak yoksullaştırmaktadır (Amin, 1992).

Yeni yoksulluk çalışmaları ile sosyal dışlanma çalışmalarının sıklıkla iç içe yürütüldüğü görülür. Akademik olarak birbirini etkileyen bu iki kavramın birlikte çalışılması, yoksulluğun çok boyutlu olarak değerlendirilmesi adına önemli bir adımdır. Özellikle küresel toplumları etkileyen birçok dinamik bulunmaktadır. Bu dinamikleri bir arada ele almak ve anlamaya çalışmak her iki çalışma sahasının birbiri ile etkileşiminde izlediği önemli bir stratejidir. Bununla birlikte tek tek ele alındığında sosyal dışlanmanın algılanabilirliği, yüksek dinamik bir kavram olmasından ötürü bu kavramı anlama noktasında tek bir unsur üzerinden hareket etmeden, *yeni yoksulluğun* birçok dinamiğini de göz önüne alarak çalışmak, elbette ki sahanın gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır. Aynı şekilde *yeni yoksulluk* çalışmalarının sosyal yönünü daha iyi görmek, açıklamak, toplumların birey ve hane halkı üzerinden dışlanma durumlarını sosyolojik olarak algılamak adına da bu saha, *yeni yoksulluk* literatürü için değerli olacaktır (Amin, 1992).

Yoksulluğa İlişkin Araştırmalar ve Geleneksel Çalışma Perspektifi

Küreselleşme öncesi düzende yoksulluk araştırmalarının genellikle mikro ve makroekonomik öğeler üzerinden değerlendirildiği, yoksulluğun bireysel ve toplumsal sonuçlarının ele alındığı ve çalışmaların bir “fizibilite raporu” olarak genel bir görünüm sunduğu görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın içine düştüğü açlık, yoksulluk, işsizlik gibi problemler yoksulluk çalışmalarının geliştirilmesinde önemli bir dönüm noktası oluştururken, çalışmalarda küresel sorunların ön plana çıkmasına ön ayak olmuştur (Şenses, 2009).

İkinci Dünya Savaşı, yalnızca Avrupa’da 39 milyon insanın ölümüyle sonuçlanan 20. yüzyılın en büyük dönüştürücü olaylarından biriydi. Altı yıl süren kesintisiz kara muharebeleri ve bombalamalarla büyük miktarlarda fiziksel sermayenin yok edildiği, birçok insanın tazminatsız olarak mülklerini terk etmeye veya mülklerinden vazgeçmeye, yeni topraklara taşınmaya zorlandığı bu savaş aynı zamanda büyük bir insanlık dramı içeriyordu. Açlık dönemleri, nispeten müreffeh Batı Avrupa’da bile daha yaygın hale geliyor, aileler özellikle babalarından uzun süre ayrı kalıyorlardı. Küçük çocuklar da dahil olmak üzere pek çok kişi, yaşadıkları bölgelerde savaşlar ve bombalamalar meydana geldiğinden, savaşın dehşetine şahsen tanık olmuşlar, hatta ailelerin ölümlerini seyretmişlerdi. İnsanlığa karşı korkunç savaş suçlarının işlendiği bu savaş nedeniyle birçok ülkede siyasi ve ekonomik sistemler kalıcı olarak değişecekti. İkinci Dünya Savaşı, dünyanın siyasi uyumunu ve sosyal yapısını değiştirmişti. Bu savaştan sonra kurulan çeşitli örgütler ve en önemlisi de Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası işbirliğini teşvik etmek ve gelecekteki çatışmaları önlemek için arabuluculuk yapacak, insanlığı savaştan uzaklaştırmaya dayalı barışçıl bir ortama teşvik edecekti. Bu yalnızca savaştan bir toplum oluşturmak amaçlı değil, ölüm ve yoksulluğun önüne geçmek için atılan bir adımdı. Zira eşlerini ve babalarını kaybeden kimseler, savaş sonrasında büyük bir yoksulluk içerisinde düşmüş ve sıkıntılar çekmişti (Lahora, 2015).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisadi kalkınma konusu daha da önem kazanmış, ulus devletlerin iktisadi kalkınma amaçlı projeleri ön plana çıkarken, savaş sonrası toplumların ekonomik durumuna da ilgi artmıştır. Bu nedenle yapılan çalışmaların çoğunda yoksulluk yer almış, ancak başlı başına yoksulluk literatürünün de daha fazla çalışma kazandığı bir dönem olmuştur. Dünyanın içine düştüğü kapitalist politikalar yoksulluğun daha çok maddi kaynakların yoksunluğu ve ülkelerin ekonomik durumu üzerinden incelenmesine sebep olmuştur (Güneş, 2009).

Dünyanın “Öteki” Yüzü: Değişen Yoksulluk Araştırmaları

Tarihçiler, Soğuk Savaş'ın ne zaman sona erdiği -Berlin Duvarı'nın Yıkılışı- hakkında daha az tartışma olsa da, bu dönemin ne zaman ve nasıl başladığını, dünya tarihinde ve akademide nasıl değişikliklere neden olduğunu sıklıkla tartışmaktadırlar. Soğuk Savaş dönemiyle birlikte dünya ABD ve SSCB çerçevesinde iki kutba ayrılmış, bu dönemden sonra ise ABD merkezli olarak büyüyen ekonomik ve global bir dünya ortaya çıkmıştır. ABD hem ekonomik hem de sosyal anlamda büyük bir emperyalist politikayla genişlerken kendi kurallarına uymayanları dışlama politikası izlemiştir. Bu noktada 1980'li yıllarla birlikte dünyada küreselleşme, diğer bir deyişle globalleşme akımı başlamıştır. Küreselleşme, değerlerin tüm dünyadaki beş milyar insan, çevreleri, vatandaşlar, tüketiciler veya üreticiler olarak rolleri tarafından paylaşıldığı veya bunlarla ilgili olduğu ve kolektif eylemde çıkarları olan hiçbir kavramla eş tutulmayan, ortak sorunları çözmek adına oluşturulan bir kavram olarak literatürde yer almıştır. Oysa ki uygulama alanında kitaplardaki tanımların ötesinde bir kavram olduğu aşikârdır. Küreselleşmenin görünen yüzü dünyanın tüm sorunlarını çözmek adına arabuluculuk yapacak bir sisteme işaret ederken, bu sorunların halen devam etmesi ve daha da artması, onun aslında ABD çerçevesindeki tek merkezli dünya düzeninde yeni bir sorun yumağı olduğunu kanıtlamaktadır (Berry etc., 1997).

Geleneksel yoksulluk araştırmaları küreselleşmeyle birlikte ekonomik ve sosyal düzenin ABD ve onun müttefiki olan ülkelerce yayılan sisteme ayak uydurmak olduğunu göstermekte, dolayısıyla küreselleşmeyle gelen yoksulluk dalgasını da bu duruma bağlamaktadır. Bu anlamda yeni çağ ve küreselleşmenin yoksulluk gibi sorunlara çözüm bulacağı vaadi ise tamamen bir ütopya olarak kalmaktadır. 1980li yıllardan bugüne dünyadaki yoksul sayısının artması, üstelik yoksulluk koşullarının da insanı yaşam şartlarının altına düşmesi, küreselleşmenin vaatlerinin gerçekleşmediğini göstermektedir. Gerçekleşmeyeceği bahsi ise bugünden geleceğe bakıldığında olası senaryoların başında gelmektedir.

1980li yıllara kadarki yoksulluk araştırmaları yoksulluğu mutlak ve genel yoksulluk üzerinden çoğunlukla değerlendirmekte ve onun çözümüne yönelik gerek topluma gerekse devlete belli görevler yüklemekteydi. Yapılan yoksulluk çalışmalarının genel görünümü yoksulluk ile maddi kazanç, ülke ekonomisi, toplum vb. birçok kavramı ele alırken, daha gerçekçi bir senaryoda değişen dünya düzenine ilişkin konulara girmiyordu. 1980li yıllardan sonra yükselişe geçen küreselleşme yoksulluğa yeni bir çehre sunarak onun aynı zamanda yeni dünya düzeni ile ilgili tartışılmasını da sağlıyordu. Bu anlamda literatüre yeni kavramlar katıyor, bu kavramlar üzerinden yoksulluğun tartışılmasını, ön önemlisi konuya çözüm üretilmesini talep ediyordu (Berry etc., 1997).

Yoksulluk çalışmaları küreselleşmeyle birlikte yeni bir kavram kazanmıştır. *Yeni yoksulluk* adı verilen bu kavram yoksulluğun yalnızca gelir yetersizliği, doğal afetler, işsizlik vb. sebeplerle olmadığını, küreselleşen dünyanın kurallarıyla yoksulluğa neden olduğunu açıklamaktadır. Kavram bir nevi, insanoğluna sadece çalışarak zengin olmayacağı gibi, çalışmayarak fakir olunmayacağını, bu dengelerin ve hizmetlere erişimin düzene bağlı olarak yeniden anlam kazandığını ifade etmektedir. Geçmiş yıllarda büyük kentlere göç eden insanların buraya geldiklerinde iş bulma, birikim yapma gibi hayalleri varken, günümüzde değişen dengeler büyük kentlerdeki yaşamın daha da zorlaştığını ve kişilere rahat bir yaşam vaat etmediğini göstermektedir. Dolayısıyla yeni yoksulluk, gerçekten de ismiyle müsemma şekilde yoksulluğun yeniden şekillenmesidir (Güneş, 2009).

Yeni yoksulluk çalışmalarında küresel düzenin aktörleri, yayılcı politikalar, bu politikalarla etkilenen ülkeler göz önüne alınır. Aynı zamanda küreselleşmeyle birlikte değişen yaşam tarzının yoksulluğu ne şekilde tetiklediği araştırılır. Özellikle sosyolojik kökenli araştırmalar kırsal ve kentsel alanlardaki yaşam biçimlerini ayrı ayrı analiz ederek, günümüz dünyasında bu iki alandaki insan ilişkilerini de göz önüne alarak yoksullaşmayı yorumlamaktadır. Örneğin, kırsal bölgelerde daha organik bağlarla kurulan insan ilişkileri, dayanışma, ortak tüketim davranışları ön plandayken, kentlerde insan ilişkilerinde daha resmi ve organik olmayan bağlar söz konusudur. Hatta bu bağların *yapay* olduğu, kentlerde insanlar arasındaki görünmez duvarlar sebebiyle yoksulluğun kronikleştiği de savunulmaktadır. Bu anlamda kırsal bölgelerde yaşayan halk arasındaki kültür ile kentteki kültür aynı değildir. Bu durum kentteki halkın çok çeşitli yoksulluk çekmesine sebebiyet verebilir. Sosyal devletin sunduğu ücretsiz eğitim hakkı, kentte yaşayan bir çocuk için erişilmez olabilir. Burada hakkın ücretsiz verilmesi değil, çocuğun bu hakka erişim sürecinde yaşadığı sıkıntılar göz önüne alınmaktadır. Okula gidememesi, ailesine bakmak zorunda olması, okulun diğer maddi yükünü karşılayacak durumda olması veya sosyal anlamda okuldan dışlanması yoksulluk açısından yeni bir görünüm sunar. Bu da yoksulluk çalışmalarının yeni bir perspektif kazanmasını olanaklı kılmaktadır (Berry etc., 1997).

Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

Dünyaca ünlü ressam Carl Spitzweg 1837 senesinde yapmış olduğu *The Poor Poet* adlı tablosunda yoksul ve hasta bir şairi resmeder. Bu tabloda tavan arasında yatan bir şair vardır. Şairin karyolası yoktur. Yer yatağına yatmış, tozlu bir odada üzerine alelade bir şeyler örtmüş ve bu şekilde bir şeyler okumaktadır. Odada kapağı açık bir soba ve içinde henüz yakılmamış gazete ve kağıt parçaları bulunmaktadır. Soba yakılmadığı için üzerinde boş bir kase ve bir su sürahesi yer almaktadır. Bu tablo hazırlandığı dönem sanatçıların bohem hayatlarına her koşulda önem verdikleri konusu üzerinden gündeme gelmekle birlikte, yoksulluğun ne tür bir dışlanma yarattığı konusunda da düşündürmüştür. Yoksul şair, yakacak hiçbir şey bulmamış olsa dahi kitaplarından vazgeçmemiş ve bir odanın içerisinde yapayalnız şekilde üşüyerek yaşamını idame ettirmektedir. Onun “şair” olması, diğer bir deyişle sanatla uğraşması yoksulluğunu engelleyememiş, hiçbir yardım olmaksızın bu yaşamına devam etmiştir. Dolayısıyla bu denli entelektüel olduğu düşünülen birinin sosyal yaşamın içinde kendine yer bulamaması ise düşündürücüdür. Tabloya ilişkin yorumlamalar sanat ve sanatla birlikte gelen entelektüel donanımın, sosyal yaşamdaki

konumuna ve toplumdaki değerine yöneliktir. Tabloyu yorumlayan eleştirmenler, entelektüel kimliğin değer görmesi gerektiğini, ancak kişinin yoksul olması sebebiyle bu değeri göremediğini de vurgulamaktadır.

Resim 1. Carl Spitzweg - The Poor Poet (Yoksul Şair) - 1837

Spitzweg'in tablosunda vurgulamak istediği dünya sadece 19.yüzyıla ilişkin değildir. Yaşamın her döneminde olduğu gibi bugün de yoksulluğun tek başına büyük bir dışlanma sebebi olduğu görülmektedir. Yoksulluğun nedenleri veya yoksul birinin dünyasının zenginliği, dış dünyanın değer yargılarından çok uzakta, tek başına basma kalıp değerlendirmeler ortaya sunmaktadır. Bu noktada yoksulluk yanına gelen pozitif kelimeleri ve olumlu yargılamaları yok ederek, olumsuz bir durum gibi algılanmaktadır.

Yoksullukla ilgili araştırmalar onun sıklıkla *dışlanma* terimiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, dışlanmanın dili o kadar çok yönlü ve uyarlanabilir ki, her yoksunluğu bir sosyal dışlanma vakası gibi gösterilmesi olağandır. Dışlanma bir yargı meselesidir. Toplumun veya bir grubun bir kişiyi veya bir başka grubu dışlaması, o kişi veya grupla ilgili olumsuz bir yargıya varıldığının göstergesidir. Peki bu olumsuz yargıyı oluşturan nedir? En önemlisi yoksulluk nasıl olumsuz bir yargı olarak değerlendirilmektedir? Bu konuda verilebilecek en geçerli yanıt, yoksulluğun mahrumiyetle ilgili olması ve bu nedenle toplumun geneli için yoksul kişilerin “genelin standartlarına” uymamasıyla ilgilidir (Berry etc., 1997).

En eski sosyolojik gözlemlerden biri, sosyal dışlanmanın mekansal olarak tezahür ettiğiidir. Georg Simmel'in (1908) “Yabancı” ve “Sosyal Sınır” üzerine klasik denemeleri, “kişisel ve sosyal ilişkileri karakterize eden anlayış ve yakınlığın dereceleri” için uzamsal bir metafor olan “sosyal mesafe” kavramına ilham vermiş ve sosyal dışlanmayı, sosyal mesafe ile ilişkilendirmiştir. Bir grubun mekansal ayrışmasının kapsamı ve kalıcılığı, genellikle ana akımdan sosyal mesafesini veya marjinalliğini ifade etmektedir. Yine de Simmel, insanların metropolde olduğu gibi fiziksel olarak yakın olabileceğini, ancak sosyal olarak aynı yakınlığı kurmadıklarını gözlemlemiştir. İnsanlar arasında belli nedenlerle ayrışan bir mesafe söz konusudur. Bu mesafe iletişim araçlarıyla aşılmayacak bir mesafedir. Chicago Sosyoloji Okulu'na göre, eşmerkezli bölgelerin ve doğal alanların metropoliten sosyo-mekânsal yapısını ortaya çıkaran, sosyal dışlanmadan ziyade mekân için farklı anlamları vardır. Bu farklı anlamlardan biri insanların çeşitli sebeplerle birbirinden uzaklaşmasına sebebiyet vermekte ve onların tekrar bir araya gelmelerini engel oluşturmaktadır. Bu sebeplerden biri yoksulluktur. Yoksulluk, her türlü dışlanma sebebi olabilecek bir durumdur. Kişinin yoksul olması ekonomik, siyasi, sosyal her türlü ortam ve oluşumdan dışlanması için bir gerekçe gösterilebilir. Bu gerekçenin insani yönü göz önüne alınmaksızın, rasyonel değerlendirilerek incelenmesi gereklidir (Bradly, 2000).

Yoksulluk araştırmalarının yoksulluğun dışlanma ile ilişkisini araştırırken, yoksulluğa bakış açısının hak kazanma-kaybetme şeklinde algılandığını ve bu nedenle yoksul kimsenin belli hakları kazanamaması sebebiyle toplumdaki dışlandığını bildirmektedir. Bu durumda yoksul kişiye yönelik algılar bir konuda hak kazanamamış olması sebebiyle onun toplumdaki diğer insanlarla aynı şekilde değerlendirilmeyeceğini bildirmektedir. Oysa tüm yoksulluk sebeplerinin dışlanma kaynağı olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Çok çalışsa da dış faktörler sebebiyle başarılı olamayan veya kazanç sağlayamayan insanlar olabilmektedir. Bu durumda onların sadece yoksul olması sebebiyle dışlanmaları doğru bir tutum olmayacaktır. Bu konuya ilişkin şu şekilde birkaç örnek sunulabilir: (Sen, 2000)

- Köylü bir ailenin geleneksel gıda arzını kaybetmesine neden olan bir mahsul kıtlığının neden olduğu açlık.
- Satın alma gücü kaybı yoluyla işsizlikten kaynaklanan açlık.
- Diğer grupların ekonomik gücündeki asimetrik artış ve diğer gruplardan artan gıda talebinden kaynaklanan nispi fiyat değişikliklerinin bir sonucu olarak reel ücretlerdeki düşüşün yol açtığı açlık.
- Belirli bir grubun standart olarak güvenebileceği gıda sübvansiyonlarının kaldırılmasıyla ortaya çıkan açlık.

Bu gelişmelerin her biri dışlanma dilinde (1) normal bir mahsulün tadını çıkarmaktan dışlanmak, (2) istihdamdan dışlanmak, (3) düşük satın alma gücü nedeniyle gıda pazarından dışlanmak, (4) gıda sübvansiyonu düzenlemelerinden dışlanmak şeklinde tarif edilebilir. Dolayısıyla kişi çalışıp emek harcasa da dış koşullar onun fakirliğe düşmesine ve bu sebeple dışlanmasına neden olabilmektedir. Böylece yaşanan dışlanmanın doğrudan görünen sebepleri kadar görünmeyen sebepleri de önemli olmaktadır (Sen, 2000).

Yoksulluk ile dışlanma arasındaki ilişki genellikle sosyal dışlanma üzerinden tartışılmaktadır. Zira dışlanmanın her türü sosyal dışlanmaya sebebiyet vermekte ve yoksulluktaki dışlanmayı da sosyal dışlanmayla ilişkilendirmektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisinin farklı boyutları söz konusudur. Bu konuda güç, ilişki, kurumsal bakış açısı gibi birçok boyut sayılabilir. Örneğin, “güç” perspektifinde yapılan bir değerlendirmede yoksul kişinin kalıcı bir statüde olduğu düşünülerek güçsüz olarak algılanması ve dışlanması söz konusudur. “İlişkisel” perspektiften bakıldığında yoksul kimsenin arkadaşlarının da yoksul olduğu, bu nedenle kendi çevresinde bir örgütlenme yaşadığı düşünülerek dışlanması mümkündür. Bu örnekler, yoksul kişilerin toplum tarafından değerlendirildiklerinde genele katılmadıklarının ve kendi dünyalarında yaşadıklarının bir belirtisi olarak dışlandıklarını göstermektedir (Özdoğan, 2009).

Dışlanma çok farklı şekillerde ve farklı nedenlerle gerçekleşebilir. Bu noktada her dışlanmayı da yoksulluk sebepli görmemek gereklidir. Yoksulluk diğer dışlanma nedenlerine kıyasla, somut ve elle tutulabilir bir nedendir. Bunun yanında dışlanmanın aktif ve pasif şekli, onun yoksullukla ilişkili olup olmadığının anlaşılmasında önemlidir. İlişkisel dışlamalar, bazı durumlarda, bazı insanları bazı fırsatlardan dışlamak için kasıtlı bir politika olarak kullanılabilir. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nin birkaç yıl önce ABD vatandaşı olmayan daimi ikamet edenleri belirli tür federal yardımlardan hariç tutma kararı, doğrudan bu sonuca yönelik politikalar yoluyla ortaya çıktığı için, açıkça aktif bir dışlamaydı. Bu aktif dışlama tutumu kişilerin daha da yoksullaşmasına neden olabilir. Çünkü kişilerin sosyal yardımlardan mahrum kalmasıyla bilinçli bir dışlanma eylemi gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra pasif dışlanmalar da bulunmaktadır. Bir grubun çıkarlarını korumak amaçlı konulan uygulamalar, bir başka grubun çıkarlarını zedeleyerek onları pasif olarak sistemin dışına itebilir. Bu durumda söz konusu eylem sebebiyle kişi veya kişiler istemeksizin yoksulluğa düşebilirler. Buna en önemli örnek emeklilik sistemidir. Uzun yıllar çalışan kimselerin emekli olarak yaşlılıklarında para kazanmaları söz konusudur. Oysa kendi işini yapan biri, emekli olamadığı için sistemden ötürü yaşlandığında pasif şekilde dışlanır ve bu durum sebebiyle fakirliğe düşebilir. Dolayısıyla dışlanmanın gerçekleşme biçimi de yoksulluk üzerinde etkilidir (Sen, 2000).

Yoksulluk ile dışlanma arasındaki ilişki genellikle yoksulluktan dışlanmaya doğru olarak ele alınmaktadır. Oysa ki sosyal dışlanmanın da kişiyi yoksulluğa sürüklediği durumlar söz konusudur. Bu yoksulluk yalnızca maddi kaynaklardan yoksun olmak değil, yeni yoksulluk biçimleriyle anlaşılabilir türden yoksulluğu da içermektedir. Bu konuya ilişkin bir örnek verecek olursak, Örneğin, kredi piyasasını kullanmayan ve doğası gereği ondan hoşlanmayan, kendini bu eylemden dışlayan biri ihtiyacı ve imkânı dâhilinde kullanmadığı hakları sebebiyle dışlanabilir. Onun kendi üzerinden gerçekleştirdiği dışlanma eylemi zaman içerisinde çeşitli fırsatları yakalayamaması sebebiyle yoksulluğa düşmesinin de nedeni olabilir. Dolayısıyla Polonius'un tavsiyesiyle “ne borç alan ne de borç veren olmak istemeyen” kişi kendini diğer insanlardan bu eylemiyle dışlayarak, yoksulluğa düşebilir (Özdoğan, 2009).

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN YENİ DİNAMIĞI: YENİ YOKSULLUK

1980'li yıllarla birlikte küresel sermayenin farklılaşması, sanayi toplumlarındaki değişimler, toplumsal birleşmeyi tehdit eden unsurlar ve daha birçok problem, yoksullaşmanın yeni bir görünümüne kavuşmasına sebep olmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde mevcut sistem içerisinde kendisine yer bulamayan, çeşitli eksiklikleri ötekileştirmeye dönüşen insanlar, gittikçe sosyal bağlardan koparak kentten tecrit ediliyorlardı. Bu yoksulluk, mutlak yoksulluktan farklı olarak, insanların gelirleriyle belli sosyal haklardan faydalanamamaları, bu nedenle de diğer insanların arasında eksik kalmasını ifade ediyordu. Bu dönemde çıkan yeni yoksullaşma, kapital toplumun bugünü ve özellikle geleceğini örnekliyordu. Kapital toplumdaki ilişkiler, giderek *yeni yoksullaşma* üzerinden bozuluyor ve dengesizleşiyordu (Beall & Piron, 2005).

Küreselleşme sürecinin yeni dinamiği olan *yeni yoksulluk*, mevcut yoksulluğun getirdiği yoksunluğu yeni bir görünüme bürüyen, bu görünümü, kapital toplumun birey üzerindeki sürekli eşitsizliğinden kaynaklı oluşan yoğun çöküşe bağlayan bir yoksulluk türüydü. Bu yoksulluk türüne göre birey finansal olarak eksik yaşamıyor, aynı zamanda finansal hıza ayak uyduramayarak giderek çürüyordu. Bu bedensel bir çürümeye değil, ruhsal bir çürümeye, zamanla sistemin sebep olduğu bir görünmezlik biçimiydi. Bu nedenle kapitalizmi bir canavar olarak tanımlayan karikatürlere artık bir başka canavar karakteri doğmuştu. Bu da *yeni yoksulluktan* (Amin, 1992).

Yeni Yoksulluk

Yoksulluk tartışmaları, 1980'li yıllara gelindiğinde bir değişime uğradı ve geleneksel nedenlerin, yoksulluğu açıklamada, özellikle kentlerdeki yoksulluğu açıklamada yetersiz kaldığı görüldü. Bu duruma karşın sosyo-ekonomik yapı, sosyal sınıflar ve diğer unsurlar incelendiğinde kentlerdeki insanların yoksulluğunda kapitalizmle ilişkili unsurların ön plana çıktığı görüldü. Artan küresel eşitsizliğin, bireyi yalnızca maddi olarak yoksun bırakmadığı, aynı zamanda manevi bağlarını da gevşettiği kanısına varıldı. Bu noktada da görece şekilde ilerleyen bu yoksulluğa, *yeni yoksulluk* adı verilmeye başlandı (Özey, 2003).

Literatürde, *altı sınıf* ve *kentsel yoksulluk* gibi terimlerle de anılan bu tür, özellikle kente ve kent kültürünün getirilerine vurgu yapmaktadır. *Kentsel yoksulluk* denildiğinde, kır-kent insan ayrımı ve sanayileşme sonrası değişen toplumsal yapı hemen akla

gelmektedir. Bu yapının bir sonucu olarak, büyük kentlerde, değişen şartlarda yeteri kadar tüketemeyen, belli bir sınıfa dahil olamayan, kentin kalabalığındaki hıza ayak uyduramayan insanlar ise yeni yoksullar olarak görülmektedir (Seyyar, 2003).

Kapitalizmin bir sonucu olan neo-liberal politikalar, *yeni yoksullaşmayı* desteklemektedir. Nitekim bu politikaların temel vaadi de toplumdaki serbest piyasa ekonomisi olup, bu ekonomide tutunmaya çalışanların zenginler, tutunamayanların ise fakirler olmasıdır. Buradaki fakirler; beceriksiz, zengine kıyasla daha az zeki kişiler değildir. Onlar, sadece serbest piyasaya ayak uyduramamışlardır (Özey, 2003).

Yeni yoksulluk günümüzde yeterli geçim kaynaklarına sahip olunmaması, enformel sektörün artması ve buna bağlı olarak da istihdam problemlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte geçim şartlarının zorlaşması ve bireylerin bu şartlar altında, kent içerisinde birçok ihtiyaçtan yoksun kalmalarıdır. Sanayi Devrimi'nin tetiklediği yeni üretim ve tüketim ilişkileri, kentlerde yoksulluğun piyasa şartlarından etkilenmesine neden olarak bu şekilde bir görünüm oluşturmuştur (Seyyar, 2003).

Küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan *yeni yoksulluk*, tüketememe olarak kendini göstermektedir. Tüketim toplumunun yoksulları, kapitalizmin doğal bir sonucu olarak var etmeye çalışan, ancak bu süreçte ekonomik düzene hizmet ederek kendilerinden üstte bulunanlara kazandıran, bu nedenle de tüketememe durumundan veya yeterli seviyede tüketememe durumundan ötürü mutsuz olan kimselerdir. Kapitalizm, toplum içerisinde bireye standart ölçütler biçer. Birey olmanın ölçütleri olarak da görülebilecek bu ölçütler sebebiyle kişi, kendisine toplumsal bir kimlik çizer; ancak yeni yoksulluk türü, kişinin bu toplumsal kimliğe dâhil olmasına engel olarak onu, kusurlu, noksan, başarısız olarak nitelendirir. Burada kapitalizmin sürüklediği yeni yoksulluğun, kişinin imajını ne ölçüde etkilediğini de görmekteyiz (Özey, 2003).

Yeni yoksulluğun birçok türü bulunmaktadır. Sağlık yoksulluğu, eğitim yoksulluğu, kültür yoksulluğu vb. türler aslında literatürde yer alan, ancak süregelen kapital sistemin belli alanlarda yoğunlaşmasından ötürü sayıca da artırılabilen türlerdir. Bireyin kentteki eğitim kalitesine erişemeyecek derecede hizmet alması, eğitim yoksulluğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde sağlık yoksulluğu da sağlık hizmetinde belli bir –“kaliteli hizmet” seviyesinden faydalanamayan bireyler için geçerlidir. Bu türlerin adı, ne olursa olsun standart bakış açısı, kentlerdeki hızlı değişen yaşam koşullarının hizmet alanına yansması ve bu nedenle de kişinin çok farklı alanlarda yeni yoksulluğu yaşayabileceği düşüncesinin olmasıdır. Örneğin; günümüzde yeni yoksulluğun en gözler önünde yaşanan durumu, Covid-19 sürecinde görülmektedir. Bu süreçte belli bir gelir seviyesindeki kişiler, Covid-19 testi olabiliyor, tedavi alabiliyor ve süreci yönetebiliyorken, belli bir gelir seviyesinin altında kalan halkın, test dahi olamadığı, hastalık sürecini yönetemediği görülmüştür. Sosyal devletin yetersiz kaldığı durumların başında gelen Covid-19 süreci, sosyal adaletsizliğin *sağlık yoksulluğu* kaynaklı oluştuğunu da gözler önüne sermektedir.

Küreselleşen Düzen Yeni Yoksulluğu Tetikliyor Mu?

21.yüzyılda en sık kullanılan ve yaşamın hemen her alanında “nedene dayalı” bir faktör olarak görülen küreselleşme, bu çağın açıklanması ve anlaşılması için önemli malzemeler sunmaktadır. Küreselleşme tek başına bakıldığında ülkelerin yeni çağda içine dâhil oldukları bir oluşum gibi görünse de aslında tetiklediği durumlarla birlikte çağı yönlendiren bir unsur olarak da değerlendirilebilir. 1980li yıllardan sonra ülkeler arası ilişkilerin gelişmesi ve ideolojik kutuplaşmaların çözümlenmesi, ülkelerin bir arada ortak bir düzen yaratarak bu düzendeki ortak çıkar doğrultusunda işbirliği yapabilecekleri fikrini desteklemiştir. Bu fikirle birlikte başlayan ortak dünya bilinci, küresel bir toplum yaratılacağı idealini tetiklemiş, bu durum yaşamın her alanında büyük bir dönüşüm başlatmıştır. Bu dönüşümün ilk ayağı liberal düşüncenin yaygınlaşması ve beraberinde sermaye dolaşımının artmasıyla birlikte finans ayağında olurken, teknolojik ilerlemelerle ağların tüm dünyadaki iletişimi artırması, demokrasi adına yerel yönetimlerin önemsenmesi, IMF-WTO-UN gibi çeşitli uluslararası kuruluşların oluşturulmasıyla birlikte homojen bir dünyanın tetiklenmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Küresel dünya tam anlamıyla ilişkilerin yoğunlaştığı ve dünyanın tek bir alan yaratma çabasıyla hareket etmiştir (Bauman, 1998).

McLuhan 1962 senesinde hazırlamış olduğu makalede küreselleşmeden bahsederken “global village” terimini kullanmış ve kavramın global bir köy yaratma arzusuyla hareket ettiğinden bahsetmiştir. Köylerde insan ilişkilerinin güçlü bağlarla yönetildiği, daha yakın ilişkiler söz konusudur. McLuhan bu durumla ilgili olarak yaratılmak istenen yeni düzende de ülkelerin yakın ilişkilerinin söz konusu olduğundan bahsetmiştir. Bu kavram zaman içerisinde küreselleşme literatürüne dâhil olmakla birlikte kavramın kastettiği anlamlara da önemli bir katkı sağlamıştır. Küreselleşme tıpkı bir köy ortamındaki gibi cemaate dayalı yakın ilişkiler kurmayı gaye edinmektedir. Ancak onun bu gayesi farklı gelişmişlik düzenlerine sahip olan ülkelerin bir arada ortak bir gelecek ve düzen kurmaları noktasında oldukça ütopik görünmektedir. Zira küreselleşme kavramına ilişkin eleştiriler de çoğunlukla kavramın vaat ettiği düzenin *imkânsız* olduğunu, onun yalnızca *Süper Güçler* tarafından dünyada kurulması amaçlanan çıkar düzenine hizmet eden bir kavram olduğunun altını çizmektedir. Küreselleşmeye yönelik olan bu oklar, zaman içerisinde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki etkileriyle eleştirileri haklı çıkaracak düzeye gelmiştir (Özdoğan, 2009).

1980li yıllardan itibaren pazarda karın amaçlanmasıyla birlikte *global pazar* olgusuna yönelik girişimler artmış, bu girişimler sebebiyle dünyada liberal ekonomiler tetiklenmiş ve kapitalizm daha hızlı şekilde yayılmıştır. Bu durum sermayesi olan ülkelerin kendilerini sadece ulusal pazarda değil, uluslararası pazarda da geliştirmelerini ve müşteri bulmalarını sağlarken, sermayesi az veya yetersiz olanların ise bu global pazar ortamında yeterince tutunamamalarına sebebiyet vererek ülkelerin gelişmişlik düzeylerini farklı şekilde etkilemiştir. Sermayesi ve teknolojisi yüksek düzeyde olan ülkeler dünyada serbest dolaşım sağlayarak daha da zenginleşirken, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ise tam tersi şekilde giderek yoksullaşmaya başlamışlardır. Dünya ticareti gelişirken, bu gelişimde en büyük payı kapital güçler almış, dolayısıyla diğer

ülkeler görünmeyen bir *sömürge* konumuna geçmişlerdir. Bu da bahsedilen ülkelerde yoksulluğun sosyal bir sorun olarak kamusal alanda görünür olmasına sebebiyet vermiştir (Bradly, 2000).

Küreselleşmeyle birlikte yeni yoksulluk türleri tetiklenmektedir. Zira küreselleşme yaydığı gelişmelerle birlikte tüm dünyaya vaat ettiği düzeni ulaşılmaz kılmaktadır. Bunun en basit örneği, internet çağında halen internet kullanamayan 2.9 milyar insanın olmasıdır. Özellikle Afrika kıtasında yer alan gelişmemiş ülkelerde insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaması söz konusu iken internet kullanmamaları da doğaldır. Ancak bu durum küreselleşen dünyada “ortak bilincin” olmadığını da en önemli göstergesidir. Dünyada yaklaşık 8 milyar insanın yaşadığı düşünülürse, 2.9 milyar insanın internete erişememesi, yaklaşık dünya nüfusunun dörtte birinden fazlasının interneti kullanmadığı anlamına gelmektedir (WebTekno, 2021). Bu durum bahsedilen kişilerin bilgiye erişim ve eğitim haklarını da elinden almakta, eşit olmayan bir düzen yaratmaktadır. Bu düzenin arka planı incelendiğinde Afrika kıtasındaki ülkelerin yeterince sermayeye sahip olamadıkları için ekonomik anlamda dünyadaki diğer ülkelerle yarışamamaları olarak açıklanabilir. Dolayısıyla küreselleşme, ileri sürdüğü aktörlerle yoksulluğun yeni biçimlerini tetiklemektedir (Özdoğan, 2009).

YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ

Yeni yoksulluk türleri ekonomik hacmin artmasıyla, eşitsizlik ve yoksulluktaki artışla berabere gitmesidir. Oluşan yeni yoksulluk türlerinde, yoksulluk kavramı sadece gelir sıkıntısı, aç kalma, yetersiz beslenme, eğitim, sağlık ve gerekli olan birincil hizmetlere erişimin kısıtlılığı veyahut eksikliği ve sağlık problemlerinden ötürü ölen kişilerin sayısındaki artış olarak değil, bunun yanı sıra evsizliğin artması ve yetersiz barınma, güvensizlik olarak da kendini gösterir (Bratton, 2008).

Yeni yoksulluk; sosyal dışlanma, eşitsizlik ve yoksulluk arasındaki bir etkileşim olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki eşitsizlik, ekonomik büyümeye rağmen, yoksulluğun sadece devam etmesinden değil, aynı zamanda toplumun belirli üyelerinin gelir dağılımında asgari paya sahip olmasından ve aslında daha güçlü bir ekonominin faydalarından sosyal olarak dışlanmasından kaynaklanmaktadır. Yoksulluk geleneksel olarak maddi kaynakların yokluğuna atıfta bulunuyorsa, sosyal dışlanma, ekonomik dışlanmaya ek olarak kültürel ve politik yoksunluğa da atıfta bulunur. Bir kişi, temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde, düzenli bir gelire sahip olma anlamında fakir olmayabilir, ancak yine de ırk, etnik köken, cinsiyet, engellilik ve yaşla ilgili nedenlerden dolayı dışlanabilir (Jones, 2006).

Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

Sosyal dışlanma; bireylerin bir takım gerekçelerle içinde yaşadıkları toplumdaki dışlanmaları, diğer insanlar tarafından belli gruplara dâhil edilmemeleri ve ötekileştirilmeleridir. Chirac Hükümeti Devlet Bakanı Lenoir, 1970 yılında Fransa’da Sosyal İşlerden Sorumlu Bakan iken ilk defa gündeme getirilen terim, daha sonra literatürde kabul görerek uygulama alanında kullanılmaya başlanmıştır. *Sosyal dışlanma*ya ilişkin literatüre bakıldığında, tek bir tanımı olmadığı görülür. Marshall’a (1999) göre *sosyal dışlanma*, bireylerin veya hanelerin çeşitli sebeplerle yaşadıkları toplumdaki uzaklaştırılmaları, toplumsal çevreden koparılmaları durumuyken; Walker’a (1997) göre ise bireylerin, toplulukla bütünleşmelerinin engellenmesi; toplumsal, siyasi, iktisadi ve içtimai haklara ulaşmalarının önüne geçilmesidir. De Haan (2000) *sosyal dışlanmayı*, bireylerin, temel ihtiyaçlarını ve sosyal ihtiyaçlarını karşılarken bir engelle karşılaşmaları, bu nedenle yaşamda, sağlıklı şekilde varlıklarını gerçekleştirilememeleri olarak tanımlamaktadır. Beall ve Piron (2005) ise *sosyal dışlanma* yaşayan bireylerin, temel vatandaşlık haklarına erişme imkânları ellerinden alınan bireyler olduğunu söyler. Avrupa Komisyonu, sosyal dışlanma olgusunu şu şekilde kabul etmektedir: “*Bireylerin ve grupların sosyal entegrasyon ve kimlikte yer almaktan dışlandığı mekanizmanın çok boyutlu doğasını belirtir.*” (Pınarcıoğlu & Işık, 2003).

Yukarıda da belirttiği gibi sosyal dışlanma terimi, tarihte ilk kez Fransa’da yoksulluk sebebiyle dışlanan halkı ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Lenoir, kavramı kullandığında, halk arasında sömürülmüş çocukların, maddeye ihtiyaç duyanların, melankoliklerin, sıkıntılı ailelerin, çizgi dışı insanların toplumsal yaşamda aykırı kaldıkları için toplumdaki dışlandıklarından bahsetmiş, bu insanları dışlanmanın topluma zarar vereceğini ileri sürerek onların topluma kazandırılmaları gerektiğini savunmuştur (Bratton, 2008).

Eksik Yurttaşlık olarak kabul edilen sosyal dışlanma; görelilik, çok boyutluluk, dinamiklik ve sosyal ilişkiler bakımından dört farklı boyuttan oluşmaktadır. Her şeyden evvel, sosyal dışlanmanın tam anlamıyla ispatlanamamasından ötürü, görelilik kavramı olduğundan bahsedilmelidir. Sosyal dışlanma yaşayan birey belli bir zaman dilimi içerisinde içinde bulunduğu toplumda ötekileştirilir; ancak bu duygunun ne şekilde kişiye yansıdığı ise tam anlamıyla bilinmemektedir. Kişi, sosyal dışlanmayı anlık olarak mı yaşamıştır yoksa sosyal dışlanma, kişinin geleceğini de etkileyecek şekilde mi gerçekleşmiştir bilinmez. Bu hususun bir duyguda kalabileceği de göz önüne alınarak, sosyal dışlanma yaşayan kişiye göre, durumun görelilik olduğu kabul edilir. Sosyal dışlanmanın ikinci boyutu ise çok boyutluluktur. Çok boyutluluk, kişinin sosyal dışlanma durumu içerisinde kalırken yaşadığı çoklu duyguları içermektedir. Sosyal dışlanma, ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel vb. türden çok fazla etmen ışığında, çok boyutlu şekilde değerlendirilebilir. Bu durum, aynı zamanda sosyal dışlanmayı dinamik hale de getirir. Diğer bir deyişle, bugün ekonomik durumundan ötürü dışlanan birey, yarın gelir seviyesini yükselterek ilgili gruba dâhil olduğunda, dışlanmışlık durumu da ortadan kalkar. Son olarak sosyal dışlanışlığın sosyal ilişkiler boyutu göz önüne alındığında, kişinin dışlanma sebebine bağlı olarak kurduğu sosyal ilişkilerin de değişeceği göz önünde bulundurulmalıdır (Pınarcıoğlu & Işık, 2003).

Sosyal dışlanma, toplum ile birey arasındaki ilişkinin bozulmasına yol açan bir sosyal diskalifiye veya sosyal ayrılma sürecini ifade eder. Bu kavram, Durkheimci belirli sosyal bağ dayanışması kavramına atıfta bulunur. Dayanışma tartışması, sosyal sınıf

çatışmasını ve liberal bireyciliği reddeder. Bireyin devlet ve toplumla entegre olduğuna inanır ve bu entegrasyona karşı olan her şeyin karşısında durur (Bratton, 2008).

Sosyal dışlanma, yaşamın her alanında meydana gelebilecek bir durumdur. Dışlanmanın meydana geleceği sistemler ve onları oluşturan alt sistemler vardır. Sosyal dışlanma, sosyal, ekonomik, kurumsal ve bölgesel olarak çeşitli gruplar içerisinde meydana gelebilir. Sosyal dışlanmanın meydana gelebileceği sosyal gruplardan en küçüğü; aile, en büyüğü ise toplumdur. Kişinin, dışlanma yaşayacağı gruba bağlı olarak mağduriyeti de daha fazla artmaktadır. Ailede meydana gelen dışlanma, toplumda meydana gelen dışlanmaya göre, grubun bilinirliği bakımından kişiyi daha fazla etkileyecektir (Atkinson & Davoudi, 2003; Hatipler, 2019).

Sosyal dışlanma kavramının en belirgin çağrışımı, sosyal politika vasıtasıyla, sosyal bütünleşmenin başarılabilirliği. Burada istenen şey, aktif sosyal bütünleşmedir; bu nedenle dışlama, gerekli ve olası bir çözümü olan bir sorun olarak kabul edilir. AB ülkeleri çerçevesinde, sosyal politika ve genellikle refah devleti politikaları, sosyal eşitsizliğin azaltılmasında rol oynamaya devam etmektedir. Sosyal dışlanma kavramı, bu bağlamda tartışıldığında, refah devleti politikalarının artık eskisi kadar başarılı olmadığını ifade etmektedir (Pınarcıoğlu & Işık, 2003).

1980'lerle birlikte yoksulluk araştırmalarında geleneksel yöntemlerin ve nedenlerin geçerliliğini yavaş yavaş yitirmesi, yeni yoksulluk kavramının ön plana çıkmasını sağlıyor, bu yeni yoksulluğun da sadece maddi gelirler değil, büyük ölçüde dışlanmayla ilgili olduğu görülmüyordu. Bu dönemden itibaren, literatürde yoksulluğa ilişkin yapılan çalışmaların sosyal dışlanmaya kaydığı görülmeye başlandı. Kimi yazarlar her iki kavramı eşleştirirken, özellikle toplumdaki uygulamalı çalışmalar her iki kavramın birbiriyle yakın ilişkili olduğunu ancak birbirinden de farklı kavramlar olduğunu gösteriyordu (Alcock, 1993).

Tablo 1: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Arasındaki Farklılıklar

Yoksulluk	Sosyal Dışlanma
Maddi Kaynaklara Erişimde Sıkıntı	Topluma uyum sağlamada kısıtlanma
Sonucun işleyişi	Sürecin işleyişi
Dağıtımsal Durum	İlişkisel Dışlanma
Maddi Haklardan Mahkumiyet	Vatandaşlık Haklarında Sınırlama
Aşağıdan Yukarıya Doğru	Dışarıdan İçeriye Doğru
Tek-Zeminli Boyutluluk Hali	Çok-Yönlü Boyutluluk Hali
Ölçülebilir Olma	Ölçümün Zorluğu

Kaynak: (Kenyon et al, 2002; Hatipler, 2019)

Tablo 1'de sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarına ilişkin ayırım verilmiştir. Bu ayırmda, sosyal dışlanmanın topluma katılımda kısıtlılığı, yoksulluğun ise maddiyatta kısıtlılığı; sosyal dışlanmanın süreçle, yoksulluğun sonuçla ilgili olduğu; sosyal dışlanmanın ölçümünün zorluğuna, yoksulluğun ise daha kolay ölçülebilir olduğuna dayandığı görülmektedir. Bu tabloya göre sosyal dışlanma, yoksulluğa göre çok daha uzun vadede gerçekleşen, daha karmaşık ve yoksulluğu da içine alan bir kavramdır. Bu tabloya göre sosyal dışlanma Tablo 2'de her iki kavramın mukayesesine ayrıntılı olarak yer verilmiştir (Alcock, 1993).

Tablo 2: Sosyal Dışlanma - Yoksulluğun Kavramsal Olarak Mukayesesi

Sosyal Dışlanma	Yoksulluk
Topluma katılım ve bütünleşme oranı düşüklüğü	Eşitsizliğin bir çeşidi olarak düşük gelir varsayımı
Topluma aidiyet, Sosyal katılım/bütünleşme, Sosyal haklar	Referans Noktası: Eşitlik/Eşitsizlik, Azami Gelir, Kaynak Dağıtım
Çok boyutluluk, Kümülatif nitelik / süreç, konstrüktif faktörler ve kişisel kavrama ile ilgilenir	Nitelikler: Tek Boyutlu, Durum, Yapısal etkenlerle ilişkilidir
Dağıtım ,Ayrılmak	Sosyal Farklılık-Eşitsizlik Kapsamı: Dağınık, Dikey
Maddi, kültürel, siyasi ve sosyal açılar açısından farklı göstergeler	Gelir Göstergesi

Kaynak: (Böhnke, 2001; Hatipler, 2019)

Tabloya göre yoksulluk, eşitsizliğin bir sonucu olan, minimum geliri referans alan, sosyal eşitsizliğin dağınık ve şekilde görüldüğü ve gelir göstergesi üzerinden hedeflendiği bir eşitsizlik türüdür. Sosyal dışlanma ise topluma katılım noktasında ele alınan, kutuplaşma, dağınıklık, bireysel algılama ile desteklenen bir kavramdır. Her iki kavram da birbirinin destekleyicisidir.

Sosyal dışlanma ile yoksulluğun benzer yönleri, yeni yoksulluk araştırmalarına da yön vermiştir. Küreselleşme ile değişen sosyal yaşama bakıldığında, kişilerin ve grupların sosyal dışlanma yaşarken, eğitim, sağlık, barınma ve daha birçok hizmetten mahrum kaldıkları için sosyal hayattan dışlandıklarını, diğer insanlar tarafından modern dünyanın gereklerine ayak uydurmadıkları için, bu dışlanmanın kimi zaman kendiliğinden ortaya çıktığını göstermektedir. Yeni yoksulluk, kendi içerisinde bir mekanizma oluşturmuş ve bu mekanizma, sosyal dışlanmayı kendi kendine transfer etmiştir. Dolayısıyla bugün

topluma bakıldığında herhangi bir hizmet alanından eksik yararlanan, zamana ayak uyduramayan kişiler dahi kısmen gruplardan dışlanarak bir nevi sosyal dışlanma yaşamaktadır (Amin, 1992).

Yeni Yoksulluk Türlerinin Sosyal Dışlanmaya Etkisi

Yeni yoksulluğun kavramsallaştırılması, mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk arasındaki ayrımla ilgilidir. Çünkü göreceli yoksulluk, sosyal dışlanmadan kaynaklanması muhtemel eşitsizliğin varlığını ifade eder. Yeni yoksulluk kavramsallaştırmasında, sosyal dışlanma terimi, geleneksel yoksulluk kavramsallaştırmasına egemen olan ekonomik dışlamaya vurgu yapmanın aksine, dışlanmanın, politik, sosyal ve kültürel yönlerinin rolüne atıfta bulunmaktadır. Göreceli yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanma, yeni yoksulluk kavramsallaştırmasının önemli boyutlarıdır (Byrne, 2005).

1980'li yıllarda Fransız sosyologlar, sosyal dışlanma yaşayan bireylerin aynı zamanda yoksulluk problemi de yaşadıklarını ancak bu problemin sadece ekonomik gelirle ilgili olmadığını iddia etmişlerdir. Anglo-Sakson literatürde, göreceli olarak yeni bir problem oluşturan bu bakış açısı, özellikle gelişmiş ülkelere yoğunlaşmış ve yoksulluğun göreceli durumuyla ilişkilendirilmiştir. Küreselleşen sermaye ve dünyadaki yeni yaşam koşullarıyla birlikte gelişmiş ülkelerde de belli sınıflarda insanların yaşadıkları yoksulluğun, onların toplumda ötekileştirilmelerine yol açtığına yönelik bakış açısı, her geçen gün daha da anlam kazanmıştır. Böylece yoksulluğun sadece alt gelir gruplarına ait bir durum olmadığı, yoksulluğun bu yeni biçimiyle birlikte anlaşılmalıdır. 90'lı yıllara gelindikçe, yapılan çalışmalarda yeni yoksulluk türlerinin sosyal dışlanma ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Böylece her iki kavramın da birbirini destekleyici olduğuna kanaat getirilmiştir (Pınarcıoğlu & Işık, 2003).

Sosyal dışlanma, yoksullukları, temel yeterliliklerden yoksun olmaları ve hayat boyu öğrenme fırsatları nedeniyle veya ayrımcılık sonucu bazı bireylerin, toplumun sınırlarına itildiği ve sosyal hayata tam katılımının engellendiği bir süreçtir. Bu, onları işlerden, gelirden, eğitim ve öğretim fırsatlarından, ayrıca sosyal ağlardan ve topluluk ağlarından ve etkinliklerinden uzaklaştırır. İktidara ve karar alma organlarına çok az erişimleri vardır ve bu nedenle genellikle kendilerini toplum içerisinde yetersiz görürler aynı zamanda hayatlarını etkileyen durumlarda karar alma mekanizmaları azalır. Bu nedenle sosyal dışlanma, yalnızca geliri değil, aynı zamanda yaşam dünyasının koşullarını tanımlayan diğer göstergeleri de içeren çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Böylece sosyal dışlanma, maddi-ekonomik, sosyal-kültürel, politik –siyasi ve mekansal boyutların birleştiği durumda oluşur (Şenses, 2002).

Kieselbach (2003) çalışmasında sosyal dışlanmanın altı boyuttan meydana geldiğini savunmuş ve bu boyutları şu şekilde ifade etmiştir:

- İşgücü piyasasında dışlanma (nispeten daha az yetenekli olanın istihdamda daha az şansa sahip olması)
- Ekonomik dışlanma (gelir seviyesine bağlı olarak kişinin sosyal gruplardan dışlanması)
- Sosyal koruma mekanizmalarından dışlanma (sosyo-ekonomik düzeyi düşük bireylerin sosyal korumadan dışlanması)
- Toplumsal dışlanma (Sosyal ağların kaybedilmesi, sosyal ilişkilerin zayıflaması)
- Kültürel dışlanma (Sosyal değer ve normlara aykırı şekilde yaşam sürülmesi)
- Mekansal dışlanma (Benzer sosyal özelliklere sahip gruplardan dışlanma)

Sosyal dışlanmanın boyutlarından biri, ekonomik dışlanmayı içermektedir. Belli bir gelir seviyesinin altında kalan kişinin sosyal dışlanma yaşaması muhtemeldir. Özellikle kapital toplumlarda, üretim-tüketim dengesinde yeterli söz sahibi olamayan bireyler, sosyal dışlanmaya –muhtemelen- uğrayacaklardır.

Birey ile toplum arasındaki ilişkinin kalitesini, bireyin topluma ait olma gücü belirlemektedir. Birey, belli bir yaşam standardıyla toplumda ihtiyaçlarını karşılayarak topluma ait olabildiği gibi aynı zamanda sosyal ihtiyaçlarını karşılayarak da belli bir gruba dâhil olabilmektedir. Diğer bir deyişle, insanların gelir gruplarına bağlı olarak katıldıkları sosyal aktiviteler, onları birleştirici bir bağ olarak algılanabilir. Bu bağ, gelişmediği sürece yoksulluğun, diğer bir deyişle ekonomik imkânsızlığın sosyal dışlanmaya sebebiyet vereceği aşikârdır (Şenses, 2002).

Lister (1990), yoksulluğun, vatandaşlık statüsünün merkezi olan medeni, siyasi ve sosyal hakları olumsuz etkilediğini savunmuştur. Medeni haklar konusunda, yetersiz adli yardım ve tavsiye sistemlerinin, yoksul insanların adalete erişimini sınırladığını, ayrıca, yoksul insanların, ana akım siyasi süreçten giderek daha fazla dışlanmaya başladığını da kaydetmiştir. Townsend (1979) ise yoksul insanların, toplumlarına tam olarak katılma yeteneğinden dışlandıklarını, yani kaynak eksikliğinin, hem kamusal hem de özel alanlarda vatandaş olarak beklenen rollerini yerine getiremeyecekleri anlamına geldiğini belirtmektedir.

Yeni yoksulluk türleri çerçevesinde yaşanan sosyal dışlanmanın ekonomik, kültürel vb. birçok sebepten ötürü olması muhtemeldir. Bu nedenle yeni yoksulluk ile dışlanma ilişkisi ele alınırken de ekonomik durum, mekansal farklılıklar, siyasi durumlar ve kültürel dışlanma, gibi boyutlardan bahsedilecektir (Amin, 1992).

Yeni yoksulluğun bir ayağında *ekonomik dışlanma* bulunmaktadır. Ekonomik dışlanma; kısa vadeli veya uzun vadeli işsizliği ve/veya işgücü piyasasından düşme nedeniyle kredi fırsatlarının bulunmaması gibi durumları içermektedir. Kişinin yetersiz beslenme, kötü sağlık koşulları, kötü yaşam standartları (aşırı derecede evsizlik), eğitim tesislerine erişememe durumlarını yaşamasına sebebiyet veren ekonomik dışlanma, bireyin zihinsel ve fiziksel yeteneklerine de zarar vererek, onun aynı zamanda sosyal hayattan da dışlanmasına sebep olur (Byrne, 2005).

Ekonomik dışlanma özellikle küreselleşmenin vaat ettiği ortaklığı kıran ve yeni düzenin ekonomik işbirliğini bozduğu bir dışlanma türüdür. Günümüz dünyasında kişinin sosyal ve kültürel olarak da kabul görmesi aynı zamanda ekonomiye bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle ekonomik dışlanma kişiyi toplumdan soyutlayan ve hareket kabiliyetini kısıtlayan bir dışlanma türü olmaktadır. Uzun süreli işsizlik, istihdam sağlayamama, mesleğini gerçekleştirme veya kısıtlı bir kazanç sağlama durumunda kişilerin yaşadıkları problemler doğrudan ekonomik varlıklarını etkilediği gibi sosyal ve kültürel varlıklarını da etkilemektedir. Bu noktada ekonomik olarak dışlanan kişinin sosyal anlamda da varlık sergileyememesi muhtemeldir(Kart, 2015).

Liberal ekonominin yaygınlık kazandığı günümüz dünyasında, küreselleşme rekabeti tetiklemekte bu durum, rekabete ayak uyduramayan kişileri yok etmektedir. Her ne kadar yok etme tabiri ağır bir tabir gibi görünse de özellikle gelişmekte olan ülkelerde kişiler rekabete ayak uyduramamaktadırlar. Çok uluslu şirketlerin rekabet ortamında başı çekmesi ve genellikle kendi kadroları ile çalışma prensipleri, eğitilmiş kişilerin dahi ekonomik sıkıntı yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Bu durumda kişi her ne kadar sosyal ve kültürel olarak kendi varlığını gerçekleştirmiş olsa dahi ekonomik olarak dışlanmış hissedebilir. Bu durum küreselleşmenin ekonomik alandaki zorunlu sonucudur (Wacquant, 2011).

Yeni yoksulluğun yol açtığı *mekansal dışlanma*, belirli alanlara erişim ve bunlardan yararlanmanın önündeki engellerin ve sorunların yaşanması durumudur. Mekansal dışlanmanın iki alt kolu bulunmaktadır. Birincisi, toplumun çoğunluğunun yaşadığı yer / coğrafyaya göre belirli bireyleri dışlaması, ayrımcılık yapması veya önemsememesidir. Bir kent içerisinde, belli bölgelerde üst gelir grubundan insanların yaşaması, bu bölgelerde kendi içerisinde mekansal bir sınıflaşma olması ve bu sebeple yeterli ekonomik güce erişemeyen bireylerin, bu bölgelerde itibar görmemesi durumudur. Örneğin; İstanbul'da Bebek, Kuruçeşme, Zekeriyaköy gibi semtlerde, kendi içerisinde yaşayan kesimin ekonomik durumuna bağlı olarak bir seviye oluşturması ve bu sebeple yine burada ikamet eden insanların, mekansal gruplaşması da bu durumu açıkça temsil etmektedir. Bölgedeki kira veya satılık ev fiyatlarına, aynı şekilde konaklama fiyatlarına bakıldığında da İstanbul ve Türkiye ortalamasının üstünde olması, kişilerin burada, belli ekonomik seviyenin altındaki kişileri otomatik şekilde mekansal dışlamaya uğrattıklarının bir göstergesidir. Bireylerin/ hane halklarının yararlanabileceği, maddi imkânlardan bağımsız olan ikinci bileşen, belirli bir coğrafyada sunulan kamu hizmetlerinin kalitesizliği ve niceliğinin sosyal hayata tam olarak katılamaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise daha çok, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde gözükmektedir (Şenses, 2002).

Burada bir parantez açmak ve ekonomik dışlanma ile sosyal dışlanmanın birbiriyle yakın ilişkili olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle günümüzde kişilerin ekonomik varlığıyla birlikte kurdukları sosyal otorite geçmişin sınıflı yapısı kadar olmasa da büyük bir itibar sağlayarak insanların sosyal hayatta kendilerini gerçekleştirmelerini olanaklı kılmaktadır. Bu durumda bireyler ekonomik varlıklarını dayanak alarak sosyal varlıklarını sağlamakta ve toplumda kendilerine yer edinmektedirler. Aynı şekilde sosyo-ekonomik koşullar insanın bir kültür sermayesi oluşturmasını da sağlayacağı için bu kültürel varlığı da olanaklı kılmaktadır (Chaskin ve Joseph, 2015).

Kültürel dışlanma, ekonomiden farklı, sosyal ve kültürel yaşama tam anlamıyla dâhil olamama durumudur. Kişinin, toplumsal yaşamın mevcut faaliyetlerine girmesine izin verilmemesi ve etnik köken, ırk veya din farkı, baskın dilde akıcılık eksikliği, aksan, farklı kıyafet kuralları veya cinsel yönelim nedeniyle çoğunluk tarafından engellerle karşılaşılması veya hoş karşılanmaması duruma dâhildir. Kişinin ekonomik gelirinin yeterli düzeyde olması, istediği imkânlarda yaşamasına dolayısıyla belli bir bölgede, belli şartlara bağlı kalmamasına olanak sağlamaktadır; ancak ekonomik olarak dar gelirli birinin ihtiyaçlarını karşılamının dışında, yeterli bir lükse sahip olmaması, aynı zamanda kültürel olarak da bulunduğu yaşam biçimine ve onun getirdiği durumlara zorunlu olarak katlanması manasına gelmektedir. Örneğin; bir bölgede, inancından ötürü kültürel dışlanma yaşayan birinin, aynı zamanda ekonomik olarak da bölgede kalmaya mecbur olduğu aşikârdır. Aksi durumda, yaşadığı dışlanmaya karşı mekânsal değişiklik yapabilecek veya hukuki haklarını arayacak gücü olabilecektir (Byrne, 2005).

Ekonomik dışlanma veya kalıcı bir işsizlik durumu, özellikle bu insanların başlangıçta göçmen olduğu veya farklı etnik kökenlerden geldiği durumlarda, siyasi dışlanma ile pekiştirilen kültürel dışlanmaya giderek daha fazla yol açmaktadır (Şenses, 2002).

Toplumsal bütünleşme açısından ele alındığında, kültürel dışlanma oldukça tehlikeli bir kavramdır. Özellikle bilgi çağında, insanların çok fazla imkan sarf etmeksizin bilgiye ulaştıkları dönemde kişilerin toplumdan dışlanması, kültürel bir oluşum içerisine dahil edilmemesi toplumun geleneksel kalıplarının veya alışkanlıklarının sabit kaldığını göstermektedir. Kültürel dışlanma yaşayan bireyler topluma karşı enformel ilişki ağı geliştirirler. Bu durum toplumun bütünleşmesi gereken herhangi

bir olayda kültürel olarak dışlanan grubun bu bütünleşmeyi sağlayamaması anlamına gelir. Bu da uzun vadede toplumdaki inorganik bağlarla mekanik bir insan grubu yaratacak ve vatandaşlık bilincini azaltacaktır (Kart, 2015).

Siyasi dışlama, bir bireyin temel, yasal ve siyasi haklarından kısmen veyahut tamamen yararlanamama ve siyasi hayata katılımın önünde doğrudan veya dolaylı engellerle karşılaşma durumudur. Bu durum, bazı grupların kamusal alanda güvenlik eksikliği yaşamasına, siyasetten uzaklaşmasına veya aşırı düzeyde siyasi yaşamdan dışlanmasına yol açabilir. Marshall'ın sosyal haklar tanımı, sosyal yurttaşlığın bağlantılı iki yönünü ifade eder. İlki, her yurttaşın devletten temel bir asgari mali destek, yani "bir nebze ekonomik refah ve güvenlik hakkı" bekleyebileceğini gösterir. İkinci ve daha geniş unsur olan, "sosyal mirasın tamamını paylaşma ve geçerli standartlara göre medeni bir hayat yaşama hakkı, topluma tam katılım" hakkıdır. Kesinlikle mutlak yoksulluk içinde yaşayan biri, anlamlı bir anlamda vatandaş olarak kabul edilemez. İlgili çağdaş kanıtların bir değerlendirmesi, görece tanımlandığında yoksulluğun, yoksul insanların vatandaşlık statüsü üzerinde ciddi bir olumsuz etkiye sahip olduğunu da göstermektedir (Alcock, 1993).

Marshall'a göre siyasi dışlanmanın en önemli sebebi, yoksulluk ve göçtür. Özellikle kırsaldan göç ile kente gelen kişilerin kent kültürüne adapte olamamaları ve yeterince ekonomik kazanç sağlayamamalarından ötürü, kentte azınlık grubunda kalarak, siyasi dışlanma yaşadıkları görülmektedir. Bu kişiler, zamanla sosyal vatandaşlıktan faydalanamaz, hatta ülke yönetiminde söz sahibi olamaz hale gelirler. Yoksullaşma, aynı zamanda marjinal grupları da etkileyerek siyasal katılımı azaltır. Örneğin; ırksal veya kültürel olarak farklı grupların aynı zamanda yoksullukla iç içe kalmaları, onların siyasi aidiyetini de etkileyerek ülkedeki siyasetten kendi istekleriyle de dışlanmalarına sebep olmaktadır (Şenses, 2002).

Her bir dışlanma biçimi, birbirini pekiştirir ve güçlendirir. Ekonomik dışlanma yaşayan birinin aynı zamanda kültürel veya siyasi dışlanma yaşaması da muhtemeldir. Nitekim yoksulluk, kişinin asgari düzeyde toplumdaki haklarını kullanamaması, haklarıyla birlikte varlık gösterememesi durumudur. Bu ötekileştirmeye uğrayan kişinin maddi yoksunluğu sebebiyle siyasi ve kültürel ortamda da arzu ettiği başarıyı elde etmesi veya kendini ifade edebilmesi tam anlamıyla mümkün değildir (Byrne, 2005).

Peki tüm bu yeni yoksulluk türleri yaratan dışlanmalar aşılabilir mi veya aşılabilmesi halinde söz konusu toplum ne yöne evirilecektir ? Hiç şüphesiz bu soru yeni yoksulluk türlerine ilişkin yapılan araştırmalardaki en önemli noktayı ifade etmektedir. Nitekim çalışmanın ilk bölümlerinde de belirtildiği gibi yeni yoksulluk araştırmalarında problemlere ilişkin çözümler sunmak da önemsenmiştir. Ancak bu çözümler akademik dünyanın inisiyatifinde olmayan, daha çok akademik araştırmalar rehberliğinde hükümetlerin bulacağı ve uygulayacağı çözümlerdir. Bilgi çağının yaşandığı bu dönemde ırkçılık, kültürel dışlanma, yoksulluk, açlık, sefalet gibi sorunların çözümlenmesi gerekirken çok daha fazla arttığı görülmektedir. Bu artışa rağmen halen elle tutulur çözümler üretilmemesi, dünyanın görünmeyen bir *Üçüncü Dünya Savaşı* yaşamasıyla ilgilidir. Kapitalist güçlerin daha da büyümek istemesi, Çin'in yeni dünya düzeninde Amerika'ya rakip olması, Avrupalı devletlerin kendi aralarında kurdukları kolonileşme temayülü dünyada görünmeyen kutuplar yaratmıştır. Dolayısıyla bugünün dünyası küreselleşmeyle birlikte ileri sürdüğü vaatlerle "aynı eksende gelişen ülkeler" yaratmak yerine "sıkışık bir dünya" yaratarak küreselleşmeyi tetiklemektedirler. Bu anlamda gelişmiş ülkeler daha fazla gelişirken, yoksullaşan ülkeler ise daha da yoksullaşmakta ve bu durum kaotik bir ortam yaratmaktadır. Bu nedenle bahsedilen sorunların çözümünü için gelişmiş ülkelerin sömürge anlayışından vazgeçerek, tüm dünyayı kucaklaması gereklidir (Chaskin ve Joseph, 2015).

Konu Hakkındaki Literatür Çalışmaları

Walker (1999) hazırlamış olduğu bilimsel çalışmasında, yoksulluğun, sosyal dışlanmayı tetikleyici bir kavram olduğundan bahsetmiştir. İkisi arasındaki en önemli fark sosyal dışlanmanın uzun süreli olmasıyken, yoksulluğun ise daha dinamik, değişken ve kısa süreli olmasıdır. Diğer bir deyişle şayet sosyal dışlanmanın sebebi yoksulluk ise, yoksulluk faktörünün ortadan kalkması, sosyal dışlanmanın da ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Kooten (1999), işgücü piyasasındaki esnekliğe bağlı olarak yaptığı çalışmasında A, B, C, D kişileri üzerinde bu durumu ele almış ve kişilerin istihdam edilmeleri sonrasında ise devamındaki yaşamlarını incelemiştir. Ayrıca bu incelemede, sosyal bütünleşme ve sosyal dışlanma gibi iki kategoriye de yer vermiştir. Uzun vadede A ve B kişisi, işgücü piyasasına katılarak sosyal bütünleşme yaşarken, C ve D kişisi ise piyasadan uzak kalarak sosyal dışlanma yaşamışlar.

Şahin (2009) sosyal dışlanmanın, başlı başına sosyolojiyi ilgilendiren bir kavram olduğunu, bu nedenle maddi yoksunluk ifade eden yoksulluk kavramından farklı olduğunu belirtmiştir. Ancak sosyal dışlanmanın kapsamına bakıldığında, yoksullukla iç içe olduğu durumların başında, sosyal dışlanma yaşayan bireylerin, ekonomik sebeplerle dışlanmalarına sıklıkla rastlanması önemli görülmelidir. Diğer bir deyişle, insanlar, her sebeple toplumda ötekileştirilebilirler; ancak en sık rastlanan ötekileştirme sebeplerinden biri, ekonomik kaynaklıdır.

Gün (2010) bilimsel, çalışmasında yoğun göç alan kentlerden biri olan Mersin'de, göç sonucunda şekillenen sosyal yapıyı incelemiş ve sokakta çalışan çocukların sayısına dikkat çekmiştir. Çalışmada yirmi bir çocuk, on aile, dokuz eğitimci, kurum seçileni ve alanında bir uzman ile nitel araştırma yöntemi kullanılarak, bu çocukların mevcut durumunu inceleyen ve yoksulluğun genel görünümü hakkında fikir sahibi olmayı amaçlayan araştırmacı, çocukların sokakta çalışma sebeplerine odaklanmıştır. Kent yaşamına uyum sağlayamayan, göçle kırsal bölgeden gelen yoksul ailelerin geçinmekte zorlanmaları, kentteki enflasyon, gelir dağılımı ve eşitsizlik sebebiyle yoksullaştıkları için çocuklarını çalıştırdıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma, yeni yoksulluğun sokakta çalışan çocuklar üzerinden görülmesini sağlamıştır. Bugün tüm dünyada sosyal bir problem

olan çocuk işçiliğinin anlaşılması noktasında, yeni yoksulluk düzeninin ne denli belirleyici olduğu sonucunu da ortaya çıkarmıştır.

Karakaş (2010), küresel yoksulluğun bir yüzü olarak yeni yoksulluk biçiminin sosyal dışlanmaya etkisini ele almış ve tartışmıştır. Bu çalışmada, yeni yoksulluğun sosyal dışlanmayı, “tüketememe” noktasında tetiklediğini, hükümetlerin bu tür yoksullukla mücadele adına etkin planlamalar gerçekleştirmesi gerektiğini savunmuştur.

Özhasar (2013) çalışmasında, yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisine yönelik bir literatür araştırması yapmış, ardından Aydın’da yaşayan 269 yoksul kişiye yapmış olduğu (yoksul kişilerin tespit edilmesi sosyal yardımlardan faydalananlar üzerinden olmuştur) anket çalışmasında, onların sosyal dışlanma durumunu ölçecek sorular yönelmiştir. Anket çalışması sonucunda, sosyal yardım alan kişilerin, kendilerini yüksek oranda sosyal dışlanmışlık içerisinde hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tunç (2014), yeni yoksulluğun, sermayeci üretim ve üretime dayalı tüketimin ön plana çıktığı kentlerde görülen bir sorun olduğunu dile getirmiş ve bu konuyla ilgili olarak, “Gezi Parkı” olaylarını örnek çalışma biçiminde incelemiştir. 2013 yılının 27 Mayıs günü başlayan gezi olayları, 2.5 milyon kişinin katıldığı sosyal bir olaydır. Tunç, bu olayların yoksulluk açısından değerlendirmesini yaptığında, genel yoksulluk profiline benzemediğini, açlığa dayalı yoksulluk olmadığını, özellikle genç vatandaşlardan oluşan topluluğun sert tepkisi ile karşılaşıldığını belirterek; eğitsel, yaş profili ve ekonomik açıdan göz önüne alındığında *yeni yoksulluk* kriterleri ile uyumlu, bir sosyal tepki olduğundan bahsetmiştir. Gezi parkındaki sosyal tepkiyle, ülkedeki yeni yoksul kesimin de aynı zamanda dile geldiğini savunan araştırmacı, Türkiye’de, 2013 yılında başlayan gezi parkı olayları olarak isimlendirilen, uzun bir süre devam eden hareketlilikte, yeni yoksul teriminin daha belirgin hale geldiğini savunulmuştur.

Erkul ve Koca (2016), sosyo-ekonomik düzeyi düşük kesimler için geliştirilen yoksul yardımlarının, bireylerin kendilerini toplum tarafından ötekileştirilmiş olarak görmelerinde etkili olup olmadığını amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında güçlü bir bağ olduğunu ancak sosyal dışlanmanın tek sebebinin yoksulluk olmadığını da belirten yazarlar, yoksullukla mücadelede, sosyal yardımların kişiler üzerindeki etkisine yoğunlaşmışlardır. Bireyler üzerine yapılan anket çalışmalarını da derleyen yazarlar, sosyal yardımların, temelde bireyleri kısa vadede yoksulluktan kurtardığını, bu nedenle sosyal bütünleşmeyi sağladığını, ancak sosyal dışlanmanın çok yönlü bir kavram olmasından ötürü de sadece sosyal yardımlar üzerinden iyileştirilecek şekilde ele alınmaması gerektiğini, bu konuda bilhassa hükümetlere büyük görev düştüğünü belirtmişlerdir.

Erdal ve Özkan (2019) hazırlamış oldukları bilimsel çalışmalarında, ekonomik kalkınmanın en temel amaçlarından olan beşeri kalkınmanın, sosyal dışlanma ve yoksullukla ne denli bir ilişkisi olduğunu araştırmışlardır. Beşeri kalkınma, beşeri sermayenin niteliklendirilmesidir. Diğer bir deyişle, insan gücünün nitelikli hale gelmesidir. Araştırmacılar, beşeri sermayenin kalkındırılmasıyla birlikte çok daha güçlü hale geleceğini, dolayısıyla yapılabirlik seviyesinin artacağını savunmuşlardır. Kişinin niteliklerinin yükselmesi, ekonomik kalkınmanın da önünü açacağı için dışlanmayı zayıflatacaktır.

Hatıpler (2019), bireyin yaşadığı toplumdan kopması manasına gelen sosyal dışlanmanın yoksullukla karşılaştırıldığında, benzer ancak birbirinden farklı kavramlar olduğunu ele almış, sosyal dışlanmanın bir sebebi olarak yoksulluğu göstermiştir. Her iki kavramın özünde de sosyal eşitsizlik, adaletsizlik, topluma dâhil olamama, beklentileri gerçekleştirememe, yoksun kalma duygusu vardır. Dolayısıyla sosyal olarak dışlanan bireylerin çoğu aynı zamanda fakirlik sıkıntısı çeken bireyler olabilmektedir.

Baykal (2020) çalışmasında Kocaeli ilinde, 18-29 yaş aralığında olan 409 gence bir anket çalışması yapmıştır. Çalışmada gruplar arasında farklılıkları bulabilmek amacıyla 30 yaş ve üstü 464 kişiye de görüşme tekniğiyle sosyal dışlanma ölçeği uygulamıştır. Burada amaç, kişilerin yaşa bağlı olarak sosyal dışlanma durumlarını göz önüne almak ve aynı zamanda gençlerin durumunu değerlendirmektir. Araştırma sonucunda, sosyal dışlanmanın birçok faktör ile ilişkisi olduğu gözlemlenirken, özellikle 2000 TL sınırının altında gelir sağlayan genç nüfusunun sosyal dışlanmayı belirgin şekilde yaşadıkları, ekonomik gelir ile dışlanma arasında sıkı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrupa Komisyonu, sosyal dışlanmayı, sosyal hakların reddi veya gerçekleşmemesi açısından tanımlamaktadır. Her yurttaşın belirli bir temel yaşam standardına sahip olma ve örneğin istihdam, barınma, sağlık ve eğitim gibi belli başlı sosyal ve mesleki kurumlara katılma hakkını vurgulamaktadır. Sosyal dışlanma, vatandaşlar dezavantajlı duruma düştüğünde ve bu sosyal hakları güvence altına alamadığında ortaya çıkan bir durumdur. Sosyal dışlanma, günümüz toplumlarında yaşanan ve bir arada sağlıklı şekilde yaşamayı engelleyen en önemli sorunların başında gelmektedir. Sosyal dışlanmanın birçok sebebi vardır. En bilinen sebebi ise yoksulluktur. Geçmişten günümüze yapılan çalışmalar, sosyal dışlanma yaşayan ve maddi anlamda yoksunluk çeken bireylerin ortak noktaları olduğunu, yoksulluğun sosyal dışlanmayı desteklediğini göstermiştir.

1980’lerle birlikte başlayan *yeni yoksulluk* çalışmaları, dünyadaki yoksulluğun, geleneksel yoksulluk nedenlerinin başında gelen neden olarak sadece gelir ilişkisi ile açıklanamadığını, farklı faktörlerin de yoksulluğa sebep olduğunu göstermiştir. Kentlerde, hızlı sanayileşmeye ayak uyduramadığı için işsiz kalan, sosyal haklardan yararlanamayan, belli bir kültüre ait olamayan, siyasi haklarını doğru şekilde kullanamayan, ülke içerisinde vatandaş olarak kendini gösteremeyen gruplara

bakıldığında, maddi anlamda sorunlar yaşadıkları, ancak bu sorunların ötesinde, geliri olan insanların tüketim hızına yetişemedikleri için yoksullaştığı görülmektedir.

Sanayileşme, sonsuz bir arz-talep dengesi üzerine kuruludur. Piyasaya arz edilen her şeyin bir tüketicisi olması gerektiği fikri, tüketimi bir gereklilik haline getirmiştir. Bu nedenle de aslında kentlerde tüketim, yaşam için bir kriter haline gelmiştir. Özellikle gelir seviyesi üst grup, tüketebilme özgürlüğüne sahip olduğu için değer görmektedir. Bu durumda tüketime katılmadığı veya istenen düzeyde katılmadığı için sosyal dışlanma yaşayan birey sayısı oldukça fazladır. Bu durum, küreselleşmeyle birlikte sınırların ortadan kalkması ve her geçen gün, dünyadaki liberal bakış açısının yaşama hâkim olmasıyla ilgilidir. Dünyadaki, tek bir ülke varmışçasına uygulanan serbest piyasa koşulları, bireyi ona uymaya mecbur kıldığı için, bugün tüm dünyada *yeni yoksulluk*, çağın en büyük problemleri arasında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Alcock, P. (1993). *Understanding Poverty*. London: The Macmillan Press Ltd
- Amin, S. (1992). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. Semih, Lim (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları
- Atkinson, R and Davoudi, S. (2003). *The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities*. Journal of Common Market Studies, 48 (3), pp.427-448.
- Bauman, Z. (1998). *Work, Consumerism and the New Poor*, Philadelphia: Open University Press.
- Baykal, B. (2020). *Sosyal Dışlanma Kısacasındaki Gençler*. Emek Araştırma Dergisi (GEAD), 11(18), ss. 97-118
- Beall, J and Piron, L. H. (2005). *DFID Social Exclusion Review*. London, The London School of Economics and Political Science.
- Berry, A., Hoton, S., Mazumdar, D. (1997), *Globalization, Adjustment, Inequality, Poverty and Human Development*, New York: H. D. Report Office.
- Böhnke, P. (2001). *Nothing Left to Lose: Poverty and Social Exclusion in Comparison: Empirical Evidences on Germany*. Berlin: Social Science Research Center.
- Bradly, David. (2000). *Rethinking the Sociological Measurement of Poverty*, Social Forces, Vol. 81(2), 1-10
- Bratton, M. (2008). *Poor People and Democratic Citizenship in Africa*. Anirudh, Krishna (Ed.). Poverty, Participation, and Democracy, New York: Cambridge University Press
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Byrne, D. (2005). *Social Exclusion*. London: Open University Press.
- Chaskin, R. and Joseph, M. (2015). *Integrating the Inner City: The Promise and Perils of Mixed-Income Public Housing Transformation*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Erdal, A., Özkan, D. (2019). *Beşeri Kalkınma, Sosyal Dışlanma Ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*. Yönetim ve Ekonomi, 26(1), ss.1-13
- Erkul, A., Koca, M. (2016). *Yoksul Yardımlarını Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeniden Düşünmek*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6(3), ss.615-628
- Gün, S. (2010). *Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Güneş, F. (2009). *Kentsel yoksulluk/dışlanma(Mı), göç ve istihdam: Eskişehir’de belediyeden yardım alan haneler*, Sosyal ve Araştırmalar Dergisi Selçuk Üniversitesi İİBF, 9 (18), ss.1-10
- Hatipler, M. (2019). *Boyut ve Etkenleriyle Sosyal Dışlanmanın Yoksullukla Karşılaştırmalı İlişkisi*. Bilgi, 21(1), ss.39-77
- Jones, B. G. (2006). *Explaining Global Poverty: A Critical Realist Approach*. London: Routledge
- Karakaş, M. (2010). *Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü : Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), ss.1-17
- Kart, E. (2015). *Yoksulluğun mekânlarında borçluluğun ve ‘borçlu’nun üretilişi*. A. Rıza Güngen & Ü. Akçay (Ed.). Borçlan(dır)ma ve Türkiye’de borçluluk. Praksis, (38), 155-179.
- Kenyon, S., Lyons, G., Rafferty, J. (2002). *Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion through Virtual Mobility*. Journal of Transport Geography, Number 10, pp.201-220
- Kieselbach, T. (2003). *Long-Term Unemployment Among Young People: The Risk of Social Exclusion*. American Journal of Community Psychology, 32(1-2), pp.69-76.
- Kooten, G. V. (1999). *Social Exclusion And The Flexibility Of Labour*. Ashgate.
- Lahore, O. (2015). *Effect Of World War 2*, https://www.academia.edu/16723869/Effects_of_World_War_2 (Erişim Tarihi. 30.05.2022).
- Özdoğan, F. (2009). *Yoksulluk kültürü yaklaşımına eleştirel bir bakış*, Ankara, TC. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi.
- Özey, R. (2003). *Yoksulluk Coğrafyası, Yoksulluk*. İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- Özhasar, B. (2013). *Yoksul Hanelerde Sosyal Dışlanmanın Boyutları: Aydın İli Örneği*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Pınarcıoğlu, M. ve Işık, O.(2003). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion-Concept, Application, and Scrutiny*. Master of Trinity College, Cambridge, and Lamont University Professor Emeritus, Harvard University
- Seyyar, A. (2003). *Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele, Yoksulluk*. İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.

- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.
- Şenses, F. (2002). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TDK. (2021). *Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tunç, A. (2014). *Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları: Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler*. Birey ve Toplum, 7(1), ss.231-260
- Wacquant, L. J. (2011). *Kent paryaları: İlleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi*. (M. Doğan. Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Walker, A. (1997). *Introduction: The Strategy Of Inequality*. (Ed.) A. Walker and C. Walker, Britain Divided: The Growth Of Social Exclusion In The 1980s and 1990s, Child Poverty Action Group, London.
- WebTekno (2020). *İnanması Güç: Dünya Genelinde İnterneti Hayatında Hiç Kullanmamış İnsan Sayısı Açıklandı* (Erişim Tarihi. 30.05.2022).